

Nasîrüddin Tûsî ve Kınalızâde Ali'de Siyaset Ahlâkı

Politics Ethics in Nasir al-Din al Tusi and Kınalizade Ali

Dr. Öğr. Üyesi, Özkan KERİMOĞLU

ozkankilbas@gmail.com

Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Bilim Dalı

Gumushane University, Faculty of Theology, Department of Islamic Philosophy

 [0000-0002-4354-7749](https://orcid.org/0000-0002-4354-7749)

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

30 Kasım/November 2023

Kabul Tarihi / Accepted

13 Şubat / February 2024

Yayın Tarihi / Published

15 Mart / March 2024

Atıf Bilgisi / Cite as:

Kerimoğlu, Özkan "Nasîrüddin Tûsî ve Kınalızâde Ali'de Siyaset Ahlâkı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (Mart 2024), 312, 342.

<http://doi.org/1051702/esoguifd.1398518>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

CC BY-NC 4.0 This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve bu araştırmanın desteklenmesi için herhangi bir dış fon almadıkları yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study; that all the sources used have been properly cited; that no external funding was received in support of the research.

Nasîrüddin Tûsî ve Kınalizâde Ali’de Siyaset Ahlâkı

Öz ► Doğasında medeniyet olan insanlar bir araya gelip toplulukları oluşturunca mutlu bir şekilde yaşamak için belli bir düzene de ihtiyaç duymuşlardır. Çünkü sadece bir arada yaşamak medeniyet ve mutlu bir yaşam için yeterli değildir. Bu yüzden insanlar medeniyet ve mutlu yaşam için gerekli olan düzenin sınırlarını, şartlarını ve ilkelerini belirlemişlerdir. Bireyin ve toplumun mutluluğunu, birlik beraberliğini temin etmek için de bazı erdemler belirlemişlerdir. Toplumun her bireyi bu erdemlere göre yaşadığında düzen sağlanacak ve medeniyet kurulmuş olacaktır. Bu gelişimin sağlanmasında siyaset ve ahlâk kavramlarının çok büyük önemi ve etkisi bulunmaktadır. Bu çalışmada siyaset ve ahlak konularını kapsayan eserler yazan, düşünce yapıları, tespit ve önerileri birbirine yakın olan iki düşünürün siyaset ahlâkı ile ilgili düşünceleri, iki temel eser *Ahlâk-ı Alâî* ve *Ahlâk-ı Nâsırî*’den hareketle değerlendirilecektir. Çalışmamızın yöntemini de bu iki temel eserde konumuzla ilgili görüşlerin benzer ve farklı yönlerinin tespiti ve günümüz açısından değerlendirilmesi oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Felsefesi, Kınalizâde Ali, Nasirüddin Tûsî, Siyaset, Ahlâk.

Politics Ethics in Nasir al-Din al Tusi and Kınalizade Ali

Abstract ► When individuals, inherently capable of civilization, come together to form societies, they require a certain order in order to live happily. Merely coexisting is insufficient for civilization and happy life. Therefore, people have determined the boundaries, conditions and principles necessary for civilization and a happy life. They have also established virtues to ensure the happiness and unity of both the individual and the community. When every member of society lives according to these virtues, order is maintained and civilization is established. Politics and ethics play a crucial role in achieving this development. In this study, the thoughts on political ethics of two philosophers whose works encompass politics and ethics, and whose thought structures, findings and recommendations are similar, will be evaluated based on two fundamental Works, “Akhlaq-ı Ala’i” and “Akhlaq-i Nasri”. The methodology of our study will involve identifying the similarities and differences in the views on our subject in these two fundamental works and evaluating them from the perspective of today.

Keywords: Islamic Philosophy, Kınalizade Ali, Nasir al-Din al-Tusi, Politics, Ethics.

Giriş

Ahlâk, siyasetin temel yapı taşlarından biridir. Siyasetin ahlâkı içine almadan işlemesi ya da ahlâkın siyasi alanın dışına çıkarılması, siyaseti de ahlâksız bir hale büründürmektedir. Bilerek veya bilmeyerek ahlâki değerleri sistemine dâhil etmeyen ve ahlakı öteleyen bir siyaset anlayışı en temel ilkesinden yoksun demektir. Siyasetin işleyişi için bu denli önemli ve siyasetin temel yapı taşı olan ahlâk nedir? sorusunu cevaplamak çalışmamıza katkı sağlayacaktır. *Ahlâk*, “belli dönemde belli insan topluluklarınınca benimsenmiş olan, bireylerin birbirleriyle ilişkilerini

düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının, ilkelerinin bütünüdür.”¹ Toplumsal ilişkilerde “bireylerin uymaları beklenen ve talep edilen davranışlar” olarak da tanımlanan ahlâkın içeriğini oluşturan kuralların kişilere ve çağlara göre değişkenlik gösterdiği ve bu konuda farklı fikirlerin olduğu söylenebilir.² Ancak bu durum, ahlâkı bireysel ve toplumsal yaşamın evrensel ve temel özelliği olmaktan çıkarmaz. Dünyanın her yerinde en asgari düzeyde, toplumsal yaşam içerisinde bireylerin benimseyip kabullendiği ve değerli bulduğu etik kurallar vardır. Bunlar bireysel ve toplumsal yaşamın düzeni için korunur. Bu kurallar bir değer olarak “iyi-kötü”, “doğru-yanlış”, “güzel-çirkin” şeklinde nitelendirilen davranış ve eylemleri içermektedir. Bu yönüyle ahlâk, sadece kişisel olarak doğruluğu kabul edilen değerler ve normlar değil, aynı zamanda kültürel süreç içerisinde aktarılan, sosyal hayatın temel kurallarını oluşturan doğru ve yanlış davranış biçimlerini de içermektedir. Bu özelliği ile ahlâk, bireysel ve toplumsal varlığı ayakta tutan değerler sistemini oluşturmaktadır. Bu bağlamda ahlâki yargılar da, temelde “iyi”, “kötü” değerlendirmesine dayanırlar. Bu perspektifte ahlâken doğru olan “iyi”, ahlâken yanlış olan da “kötü” olarak tanımlanmaktadır. Bu bir değer sorunudur ve kendini ticaret, siyaset, hukuk ve iş dünyası başta olmak üzere hayatın her alanında göstermektedir.³ İnsan yaşamının kolektif karakterinden kaynaklanan siyasetin⁴ bu alanlar içinde önemli bir yeri olduğunda şüphe yoktur.

Siyaset, bir yönüyle, toplumsal yaşam içerisinde bireylerin birleşip kaynaşmalarını gerçekleştirmek ve adil bir yönetim kurmak için bir araç olarak görüle de; diğer yönüyle, toplumdaki değerlerin dağıtımıyla ilgili bir çıkar çatışması, bir iktidar yarışı, dolayısıyla bir mücadeledir. Siyaset temelde iktidarı elde etme, iktidarda mümkün olduğu kadar daha uzun zaman tutunma ve iktidarı tüm toplum üyelerini kapsayacak şekilde kullanma mücadelesi ve yöntemi olarak betimlenebilir.⁵ Eskiden beri insanlar arasında, siyasetin tanımı konusunda birbirleriyle çelişen iki zıt yaklaşımın olduğunu ifade etmek gerekir. Bir tarafta siyasetin bir savaş olduğunu ileri sürenlerin⁶ yaklaşımı varken, diğer tarafta da siyasetin adaleti ve düzeni egemen

¹ İsmail Kılıoğlu, *Ahlâk-Hukuk İlişkisi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1988), 135; Mustafa Çağrı, “Ahlâk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1989), 1/1-9; Mehmet S. Aydın, “Ahlâk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1989), 1/10-14.

² Bedia Akarsu, *Ahlâk Öğretileri-I Mutluluk Ahlâkı*, (İstanbul: İÜEF Yayınları, 1970), 1.

³ Norman Barry, “Political Morality as Convention”, *Social Philosophy & Policy*, 21/1 (Winter 2004), 265-292.

⁴ Nihat Bulut, “Siyaset-Ahlâk İlişkisi Bağlamında Siyasi Etik Komisyonu Kurulması Çalışmalarının Değerlendirilmesi”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11 (2007), 1-28.

⁵ Davut Dursun, “Siyaset ve Ahlâk: Gerçeklikle İdealin Bağdaşmazlığı Sorunu”, <http://www.etiksempozyumu.sakarya.edu.tr/etik/1.1/dursun.pdf>, Erişim Tarihi: 20.09.2023; Maurice Duverger, *Politikaya Giriş*, çev. Samih Tiryakioğlu, (İstanbul: Varlık Yayınları, 1984), 12-13; Özkan Kerimoğlu, “Siyaset Felsefesinin Temel Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Fârâbi Felsefe ve Din Bilimleri Dergisi*, 1, 2020, 20-46.

⁶ H.Ömer Özden-Osman Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018), 98.

kılmak için verilen bir mücadele olduğu yaklaşımları söz konusudur. İlk yaklaşımı savunanlar için siyaset, belli bir azınlığın çoğunluk üzerinde hâkimiyet kurmasına ve ayrıcalık elde etmesine, ikinci yaklaşımı benimseyenler için ise siyaset, insanların birleşip kaynaşmasına, adalet ve düzeni kurmaya yaramaktadır. Siyaset ve ahlak görüşleri çok benzer olan iki düşünürün siyaset anlayışının ikinci yaklaşıma yakın olduğu görülmektedir. İnsanın sosyal bir varlık olmasını siyaset felsefesi ile ilgili görüşlerinin hareket noktası yapan Tûsî ve Kınalızâde, bu bağlamda bireysel ve toplumsal kaynaşma, yardımlaşma ve mutluluk için adalet ve düzen, adalet ve düzen içinde siyasal bir lideri zorunlu görmüşlerdir. Çalışmanın öznesi olan filozofların siyaset ahlakı ile ilgili görüşlerini ele almadan önce 'siyaset' kavramının kökenine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Siyaset olgusu, yönetilenleri etkileme, iktidarı elde tutma, zorla alma, yeniden dağıtma ya da tahsis etme amacıyla yapılan toplumsal bir etkinlik⁷ olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak Doğu'da devleti ve halkı yönetme etkinliği siyaset kavramı ile ifade edilmiştir. Türklerin Farslardan, onların da Araplardan almış olduğu *siyaset* kelimesi "ıslah etmek, idare etmek"⁸ anlamlarını içermektedir. Arapça kökenli bir kavram olan siyaset, seyis kelimesi ile aynı kökten gelmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi hem ahlâk hem de siyaset kavramlarının üzerinde ittifak edilen tek bir tanımının olmaması ahlâk-siyaset ilişkisi konusunda da bir belirsizliğe neden olmuştur. Oysaki ahlâk-siyaset ilişkisi, insanlık tarihinde üzerinde en çok konuşulan, tartışılan, çalışmalar yapılan bir konudur. Buna rağmen karmaşanın devam etmesinin başlıca sebebi nazari açıdan bakıldığında ahlâk ve siyaset kavramlarının mahiyetiyle alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Ahlâk genellikle bireyin hayatı ile ilgili değerleri, normları, ilkeleri ve standartları belirler. Siyaset ise toplulukla, toplumla, milletle, uluslararası ilişkilerin oluşturduğu düzenle ilgilidir. Bireyi ve toplumu yakından ilgilendiren bu iki alanı eserlerinde geniş bir şekilde değerlendiren Kınalızâde ve Tûsî'nin düşünceleri çalışmamızın temel konusudur. Her iki düşünürle ilgili çalışmalar incelendiğinde Tûsî'nin hayatı, eserleri, din ve toplum ile ilgili görüşleri, ahlâk felsefesi, evrim hakkındaki düşünceleri araştırmacılar tarafından çalışma konusu yapılmıştır. Aynı şekilde Kınalızâde'nin kâinat ve insan hakkındaki görüşleri, hayatı, *Ahlâk-ı Alâî* adlı eseri, ahlâk eğitimcisi, nefis görüşü gibi konular üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar ahlak ve siyaset konularını önemseyen iki düşünürün siyaset ahlakı hakkındaki düşüncelerinin incelenmesinin alana katkı oluşturacağı düşüncemize kaynaklık etmiştir. Çalışmada Tûsî ve Kınalızâde Ali'de konunun nasıl ele alındığına değinilecektir.

⁷ Veysel Bozkurt, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, (Bursa: Ekin Yayınları, 2009), 121.

⁸ Hızır Murat Köse, "Siyaset", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2009), 37/294-299; A. Kadir Çüçen, *Felsefeye Giriş*, (Bursa: Asa Kitabevi, 2001), 135.

1. Kınalızâde Ali'de Siyaset Ahlâkı

Çalışmamızın temel kaynak eserlerinden biri olan Kınalızâde Ali'nin *Ahlâk-ı Alâî'si* Osmanlı döneminde yazılmış en kapsamlı ahlâk eserlerinin başında gelmektedir. Özellikle geleneksel ahlâk kültürünü sistematik olarak vermesi bakımından en iyi eserlerden biridir. Bu yüzden de çok beğenilen ahlâk kitabı olmuştur. Üç ana kitaptan oluşan eserin ilk bölümünü "İlmu'l-ahlâk", ikinci bölümünü "İlmu tedbîri'l-men zil", üçüncü bölümünü ise "İlmu tedbîru'l-medine" konusu oluşturmaktadır. Eserin siyaset ahlâkı ile ilgili bölümleri incelendiğinde çalışmamızda yer vereceğimiz üzere Tûsî'nin görüşlerinden büyük ölçüde istifade edildiği görülmektedir. Eserde Kınalızâde Ali'nin bazı siyasi ve sosyal konuları Tûsî'den farklı olarak "İlmu tedbîri'l- Men zil" başlığı altında incelediği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde ferdi ahlâka ait konuların yer aldığı ilk bölümde adalet konusu değerlendirilirken siyaset ahlâkıyla ilgili fikirlere de yer verilmiştir. Bu değişikliğe cemiyeti büyük bir aile olarak görmesi ve sosyalleşmenin ailede başlaması düşüncesi vesile olmuş olabilir.⁹ Zaten düşünürün kendisi de "İlmi Ahlâk" başlıklı birinci bölümün hemen başında İlmî ahlâktan bahsederken şu ifadeleri kullanmaktadır: "Bu (İlmi Ahlâk), ilm-i müfred (ferdi ahlâk) menzilesindedir; ilm-i tedbirü'l-men zil ve ilmi tedbirü'l-medine ki, anlarda şahsın sair ebna-i neviyle olan ihtilat ve muamelesi muteberdir ve mürekkeb menzilesindedir."¹⁰ Anlaşılmaktadır ki filozof, aile ahlâkıyla siyaset ahlâkını sosyal alanlar olması itibarıyla, ferdi ahlâktan farklı ve müşterek bir alan olarak görmektedir.

Ahlâk kitaplarında siyaset ahlâkı konusuna insanın sosyal bir varlık oluşu ile başlanması bir alışkanlık haline gelmiştir. Kınalızâde'nin de devam ettirdiği bu anlayışa göre siyaset, insanların toplu yaşamaya mecbur ve muhtaç olmasının doğal bir sonucudur. İnsanın fitratında var olan gelişme eğilimi onu toplu yaşamaya mecbur bırakmıştır. Çünkü insan fizyolojik açıdan olduğu gibi, sosyal ve ahlâki yönden de eksik ama gelişmeye elverişli bir varlık olarak yaratılmıştır. Düşünür, insanın eksik taraflarının tamamlanmasını ve gelişiminin gerçekleşmesini insanların birbirleriyle yardımlaşma (muâvenet) içinde olmalarına bağlamaktadır. Bu yardımlaşmanın gerçekleşmesi de sosyal birlik ve beraberliği, siyasi bütünlüğü gerektirmektedir. İnsanın nefsinin ve neslini yaşatabilmesi için hemcinslerinin yardım ve hizmetine diğer canlılardan daha çok ihtiyaç duyduğu genel kabul gören bir gerçektir. İnsanların bir arada yaşama ihtiyacı, Kınalızâde Ali'nin siyaset felsefesinde büyük önem arz etmektedir. Çünkü ona göre bir arada yaşam olmadan şehirleşme ve medenileşme meydana gelmez. O 'insan içtima ve temeddün etmeyince meâş edemez' diyerek kanaatini

⁹ Ayşe Sıdika Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, (İstanbul:2005), 423-428; Ersan Ersoy, "Devlet Ahlâkı veya Ahlâklı Devlet", *Sosyolojca*, ed. Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, 2015/9, 96-117.

¹⁰ Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, Hazırlayan: Mustafa Koç, (İstanbul: Klasik, 2017), 41.

belirtmektedir. Filozof, birlikte yaşam ve toplumsallaşmanın varlığını insanların ilimde, zenginlikte, yetenekte eşit olmamasına bağlamaktadır. “Ümmetimin ihtilafı geniş rahmettir”¹¹ hadisi şerifini de bu bakış açısıyla yorumlayan düşünürü göre bu insanların sahip olduğu ilim, zenginlik ve yetenek konusundaki farklılık, sosyal dayanışmaya dayalı bir yaşamı hem mecbur kılmakta hem de katkı sunmaktadır. Çünkü insan fitratı gereği yaşamını idame ve ikame ettirebilmek için, ihtiyaç duyduğu her şeyi kendisi temin edebilecek potansiyele sahip değildir. İnsanın güçlü yönleri olduğu gibi zayıf, eksik tarafları da söz konusudur. Toplumsal yaşam, yetenek, bilgi, servet gibi alanlardaki farklılığın telafi edilmesine imkân tanımaktadır.

Toplumsal hayatın gerekliliği ve sürdürülebilirliğinin önemi kadar beraberinde getirdiği pek çok sosyolojik, siyasi, hukuki, ticari, psikolojik problemin de çözüm beklediği ve bunların çözümünün bireyin ve toplumun mutluluğu için önem arz ettiği bilinmektedir. Kınalızâde bunların çözümünde aktif yaptırım, yönlendirme etkisi ve yetkisi olan devlet ve siyaset kurumunun kurulmasını önermiş, bu kurumların çözüm için en çok adalet ihtiyacı duyacağını söylemiştir. Birlikte yaşamın sağlıklı bir şekilde devamı, adalet ve eşitlik kavramlarının objektif ve hakkaniyetli bir anlayışla uygulanmasına bağlıdır ve düşünür de konuyu bu başlık altında incelemektedir. Çünkü adaletin temel şartı eşitliktir ve hatta ona göre adalet eşitlikten oluşmaktadır.¹² Birlikte yaşam yardımlaşma, dayanışma, paylaşma gibi kazanımların yanında çekişme, çatışma ve haksızlık gibi problemleri de içermektedir. Bu problemlerin çözümü ise insanın iyiyi yapıp kötüden kaçmasındadır.¹³ Başka bir çözüm de adalet ve eşitlik anlayışı üzerine kurulan ve bu anlayış doğrultusunda çalışan hukuk sistemindedir. Böyle bir hukuk sisteminin inşa ve idamesinin de Kınalızâde’ye göre üç temel şartı vardır.

1.Şeriat-ı mutahhere: Bu şartın felsefe terminolojisinde karşılığı nâmûs-i ilâhî’dir. Bu insanın fitratı gereği medeni olmasının getirdiği bir ihtiyaçtır. “İnsan temeddün ve içtimaa muhtaç imiş”, insan medeniyyün bi’t-tabdır” dediğimiz budur.¹⁴

2.Âdil-i sâmit (para): İnsanlar ürettiklerinden karşılıklı olarak yararlanırken aralarında denkliliği sağlamak için bir “mutavassıt-ı mukavvim” (sabit bir araç)¹⁵ gereklidir ki bu da dinar

¹¹ Ali b. Sultan Muhammed Aliyyü'l-Kari, *Mişkâtü'l Mefatih Şerhu Mişkâti'l Mesâbih*, (Beyrut: Dâru'l Fikr, 2002), 6/3432.

¹² Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, Tercüman 1001 Temel Eser, Baskıya Hazırlayan, Hüseyin Algül, 135; Nihat Keklik, *Türklerde Ahlâk ve Dünya Görüşü*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2001), 94.

¹³ Hüseyin Öztürk, “Ahlâk Olgusunda Kınalızâde’nin Yeri”, *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı İçinde*, (Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012), 397.

¹⁴ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, Tercüman 1001 Temel Eser, Hazırlayan: Ahmet Kahraman, 132.

¹⁵ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, 133.

veya dirhem yani paradır. Düşünürde bu sabit araç için selefleri gibi 'sessiz adil' deyimini kullanmıştır.

3.Âdil-i natık (devlet başkanı): Toplumsal hayatın akışı içerisinde para her zaman adalet, eşitlik getirmediği gibi eşitsizlik ve ahenksizlikleri de engelleyemez. Bu yüzden böyle problemlerin ıslahı için hükmünü yürütecek bir devlet başkanına ve hukuk teşkilatına¹⁶ ihtiyaç vardır. Kınalızâde'nin bu üç şartını kendi döneminde değerlendiren Aristoteles, siyasetle ilişkilendirdiği ve siyaset anlamı yüklediği bu şartları namus diye tanımlamıştır.

Düşünürün siyaset ahlakı adına ortaya koyduğu önemli tespitleri söz konusudur. Bunlardan birisi toplumsal birlik ve dayanışmanın devletin kurucu ve yaşatıcı unsuru, tefrika ve menfaat çekişmelerinin ise yıkıcı unsurlar olduğu düşüncesidir. Kınalızâde bunun tecrübeyle bilindiğini ileri sürerek, güzel bir üslupla bazı tarihi bilgiler verir. Endülüs İslam Devletinin yıkılışı sürecinde yaşananlar buna örnektir. İttifak yerine tefrikayı tercih edip, istiklal ve saltanat kurarak birbirlerine düşmanlık edince düşman galip gelip topraklara sahip oldu.¹⁷ Ali Efendi, devletin devamlılığı açısından çok önemseydiği birlik ve beraberliğin önemini tarihi tecrübelerle örnekendirerek, bu bağlamda siyaset ahlâkı açısından önemseydiği yöneten-yönetilen ilişkisine de eserinde yer vermiştir. Kınalızâde'nin yöneten-yönetilen ilişkisi ile birlikte birlik beraberliği, devletin devamı açısından ana unsur olarak görmesi meseleye zaman üstü ve evrensel baktığının delilidir.

Kınalızâde Ali eserinde konu ile ilgili olarak yönetici için padişah ve sultan, yönetilen için ise reaya ve ahali kavramlarını kullanmaktadır. Eski siyaset tarzında yöneten yukarda, yönetilen ise aşağıda kabul edildiğinden siyaset ahlâkı eserlerinde de bu anlayış doğrultusunda yöneticinin halka adalet, merhamet, şefkat gibi erdemleri göstermesi beklenmektedir. Bu yüzden de siyaset ahlâkı eserlerinde bu erdemler öne çıkmaktadır. Filozof, padişahların sahip oldukları yetki ve konumları gereği söylediklerinin yerine geldiğini, emirlerinin aynen uygulandığını ve yaptıklarının hesabını vermek gibi bir durum olmadığı için de, zamanla onların elem ve ceza konusunda itidali kaybettiklerini söylemektedir. Bu yüzden padişahlar küçük hatalara büyük cezalar verebilmekte ve verilen cezayı da önemsiz görebilmektedir. Filozof ceza ve suç arasında olması gereken uyuma dikkat çekmiş ve bu bağlamda etki ve yetki sahibi insanları uyararak, hakkaniyete uymayan cezalandırmaların toplumun birliğine ve huzuruna zarar vereceğini belirtmiştir. Güncelliğini koruyan bu tespitin ne kadar isabetli olduğu zaman zaman günümüzde gerçekleşen hadiselerde kendini göstermektedir. Padişah ile ilişkilerin usulünü de ele alan düşünür, onu alevli ateşe benzeterek 'onsuz olmaz ama fazla

¹⁶ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, 132; Nurettin Topçu, *Ahlâk*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 93.

¹⁷ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, 210.

yaklaşmaya da gelmez' gibi orta bir yol tavsiye etmiştir. Siyaset öğretisinin önemli ilkelerinden sevgi, güven, ahlaki ele alan Ali Efendi, yönetici-yönetilen ilişkileri konusunda erdemli ülkenin yöneticisi ile erdemsiz ülkenin yöneticisinin halka yönelik tutumundaki önemli farka dikkat çekmiştir. Erdemli ülkenin reisi Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmayı ve mutluluğu elde etmeyi amaç edinmiştir. Erdemli yönetici, halkını sevdikleri ve dostları gibi görür. Halkının büyüklerini babası, gençlerini kardeşi, küçüklerini de evladı olarak kabul eder. Erdemsiz ülkenin yöneticisi ise üstünlüğü, tasallutu ve nefsinin arzularına uymayı kendine amaç edinmiştir ki bunun yolu kötülüktür. Erdemsiz ülkenin yöneticisi, zulme sarılarak reayasını kulları ve köleleri gibi görür.¹⁸ Kinalizâde'ye göre, devletin istikbalini düşünen akıllı yönetici halkın sevgisini, dostluğunu ve güvenini kazanmalıdır. Ona göre ülkenin gelişmesi, halkın refahı, İslami değerlerin yükselmesi, halkın güven ve sevgisinin kazanılmasına bağlıdır. Düşünür bunu nice savaşlar vererek Kudüs'ü geri alan Selahattin Eyyubi ve Osmanlı devleti ile örneklemiştir. Bu örnekler, insanlara, halkın sevgi, güven ve desteğinin yöneticinin başarısında, devletin kalkınma ve ilerlemede, problemlerin çözümünde büyük etkisi olduğunu göstermektedir. Kinalizâde, eserinin 'Siyaset-i Melik ve Adabı Müluk Beyanındadır' başlığı altında erdemli ülkenin yöneticisini 'imam-ı hak ve halife-i mutlak' olarak niteliyor. Fârâbî'nin el-Medînetü'l-Fâzıla, Tûsî'nin Ahlâk-ı Nâsırî ve Devvânî'nin Ahlâk-ı Celâlî adlı eserleri incelendiğinde, filozofun erdemli-erdemsiz siyaset ve yöneticide olması gereken nitelikler konusundaki düşüncelerinin, seleflerinin fikirleri ile büyük oranda benzerlik arz ettiği görülecektir. Kinalizâde'yi onlardan ayıran en önemli husus ise yöneticilere tecrübe olması için İslam ve Osmanlı tarihinden bol miktarda örneği eserine almasıdır.¹⁹ Ahlâk bilginlerinin yöneticide olması gereken bazı hasletler belirlediğini söyleyen Kinalizâde, 'fazla gayretli olmak, halkı gözetmek, işleri güzellikle yürütmek ve halkın mutluluğu için çalışmak anlamlarını içeren 'himmet (gayret) yüceliğini' bunlardan biri olarak görmüştür.²⁰ Bu hasletin amacı, hem din hem devlet işleri için gayret etmek, devletin ve toplumun emniyetini sağlamak, adalet ve siyasetin dengesini temin etmektir. Amacın gerçekleşmesi, yöneticinin, ordunun ve emri altındakilerin itaatini kazanmasına bağlıdır. Düşünür, Homeros'tan itibaren kendi dönemine kadarki bütün devletlerin tarihini araştırdığını, Osmanlı askerinin itaat ve bağlılığını, ümera ve önde gelenlerinde olan saygı ve edebi başka hiçbir toplulukta görmediğini söylemiştir.²¹ Döneminin hâkim anlayışı gereği Kinalizâde de devlet başkanını "zıllullah" ve

¹⁸ Kinalizâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, 187-188.

¹⁹ Kinalizâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, 189-191-192-193.

²⁰ Kinalizâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, 191; Alper Özmen, "Yönetim Ahlâk-İlişkisi Bağlamında Ahlâklı Yönetim Arayışı: Kinalizade Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Alâî İsimli Eseri Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Türk İdare Dergisi*, 484/2017, 251-269.

²¹ Kinalizâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, 206.

“halifetullah” olarak anmıştır.²² Hz. Peygamberin vefatı ile Hulefâ-yi Râşidîne halifetü resûlillâh veya emîrül-mü'minîn denilmesine karşılık toplumun kayıtsız şartsız itaatini sağlayabilmek için Muâviye “halifetullah”²³ unvanını kullanmış ve İslam tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu tanımlama, devleti ve başkanını kutsal gören anlayışın doğmasının temel nedenlerindedir.²⁴ Ancak İslam düşünce tarihinde devleti ve başkanını kutsal gören anlayıştan ayrılan, devletin ve başkanının vatandaşa karşı sorumlulukları olduğunu ileri süren, bu sorumlulukları tayin ve tespit eden düşünürler de olmuştur. Mâverdî bu düşünürlerden birisidir. O yazdığı el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn adlı eserleri ile bu anlayışın dışında yer aldığını göstermiştir. Mâverdî, anılan eserlerinde devletin sorumluluklarını tanımlamıştır. Dinin himayesi, ülkenin savunulması, iç-dış tehditlere karşı mal ve can güvenliğinin sağlanması, yasaların adaletle uygulanması, ülkenin imarı, devlet kadrolarının ehil kişilerden oluşturulması gibi hususlar temel yükümlülükler arasındadır. Devlet yöneticisi bu görevlerini etkin bir şekilde yerine getirmelidir. Çünkü Mâverdî'ye göre bu temel işlevler, hem kamunun hem de Allah'ın hakkıdır.²⁵

Kınalızâde'ye göre devlet başkanında bulunması gereken bir diğer vasıf ise ‘görüş ve düşüncede isabetli olmaktır’. Filozof yöneticinin bu melekeye sahip olmasını neden istediğini gerekçeleri ile izah etmiş ve günümüzde de önemini ve geçerliliğini koruyan uyarı ve tespitlerde bulunmuştur. Ona göre bu özellik ancak zekâ-akıl duruluğu ile yaratılmış ve tecrübe sahibi olan kişilerde bulunur. Yöneticinin özellikle geleceğe yönelik konularda tutarlı olması; halkın mutluluğu, güvenliği ve devletin bekası için büyük önem arz etmektedir. Yönetici, önemli anlarda karar verebilmeli ve kararında sebat etmelidir. Her gayret ve himmet sahibine lazım olan bu hasletin yönetici için daha da elzem olduğunu ileri süren filozofa göre, reisin kararından vazgeçmesi statüsüne yakışmaz. Bunun için de yönetici bir iş yapacağı zaman o konuyu bütün yönleri ile araştırmalı ve ona göre karar vermeli, karar verdikten sonrada kararını uygulamalıdır. Çünkü alınan karar pek çok kimseyi ilgilendirdiği için, karardan vazgeçmek olumsuz eylemlere, söylemlere vesile olacak, muhalif kimselerin elini güçlendirecek ve belirlenen gayeye ulaşmak konusunda engel teşkil edecektir. Filozof, azim ve sebatın kuvvet

²² Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, 135-136.

²³ Casim Avcı, “Hilafet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1998), 17/539-546.

²⁴ Bu anlayış bir kamu hukukunun, devletin vatandaşa karşı sorumluluklarını düzenleyen bir hukuk literatürünün oluşmasına engel olmuştur.

²⁵ E. Mâverdî, *Edebü'd-Dünyâ ved'Dîn*, thk. Yasin Muhammed Sevvas, (Dimaşk/Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2018), 204-205; Pınar Bilgin, “Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8/14 (2010), 69-96; Özkan Kerimoğlu, “Mâverdî'nin Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn Adlı Eserinde Dünya Düzeninin İslahı İçin Zorunlu Gördüğü Kaideler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1 (2001), 107-132.

ve ihtiyata dayanması gerektiğini ifade ederek, sağlam olmayan karar ve ihtiyatsızlık durumunda karardan vazgeçilmesini önermektedir. Ona göre, isabetli olmayan kararda ısrar etmek gereksiz, yersiz bir inat ve kibirdir. Çünkü inat ve direnmeyi sebat zannedenlerin hem zafere ulaşamadığını hem de askere, kendine, devletine ve halkına zarar verdiğini gösteren pek çok tarihi örnek mevcuttur.²⁶ Akıl-zekâ sahibi, tecrübeli ve yetkin devlet başkanına düşen görev, verdiği kararı ve gücünü birleştirirken kâmil manada bir araştırma yapmaktır.

Yöneticiliğin gerektirdiği bir diğer haslet ise sıkıntılar karşısında tahammül ve sabır gösterebilmektir. Devlet yöneticileri herkesten daha sabırlı ve tahammüllü olmak zorundadır. Sabırsızlık ve tahammülsüzlük devlete, millete telafi edilemeyecek zararlar verebilir. Reislik görevinin gerektirdiği bir başka nitelik zengin olmaktır. Bu şartın sebebini Kınalızâde aksi durumda yöneticinin devletin hazinesini ve şahsi malını israf etme ve mal edinme hastalığına yakalanma ihtimali olarak açıklamaktadır. Fakirlik onlardan uzak olmalıdır, çünkü devlet başkanı zengin olursa halkın malına göz dikmez, gayret ve çabasını devlet işlerine yönlendirir. Devlet başkanlığı makamına da zenginlik yakışır. Düşünür, milletin malının harcanması konusunda devlet yöneticilerine orta yolu tutmalarını tavsiye etmektedir. Çünkü orta yol anlayışı ile hareket edilmediğinde ya cimrilik ve fazla kısma ya da saçıp savurma, israf söz konusu olacaktır. Cimrilik ve fazla kısma askerler başta olmak üzere görevlilerin bölünmesine ve yönetime nefret duymasına vesile olacaktır ki bu da onların vazifelerinde ihmal, ihlal ve gönülsüzlüğe yol açacaktır. İsraf da zararlıdır çünkü devlet görevlilerinin ihtiyacı konusunda kısıp; diğer konularda yapılan saçıp savurma, israf, devletin yıkılmasına yol açacaktır.²⁷ Milletin malının doğru yerde harcanmamasının nedenlerini de inceleyen düşünür, bu nedenler arasında tecrübesizlik, kadına ve hizmetçilere düşkünlüğü en önemli sebep olarak görmektedir. Bunlar hazinenin boşalma nedenidir. Kınalızâde'nin sabır, israf, cimrilik ile ilgili tavsiyeleri günümüzde yaşanan siyasi problemlere çözüm niteliği taşımaktadır. Özellikle israf, güncel ekonomik sorunların temel nedenleri arasında sayılmakta ve çözüm olarak israfın önlenmesi önerilmektedir.

İyi bir yönetici idare ettiği halkın ve ordunun bağlılığını tam olarak sağlayabilen yöneticidir. Özellikle ordunun, devlet görevlilerinin, idaresi altındaki halkın tamamının reise ve kanunlara son derece bağlı olmaları devletin bekası, milletin beraberliği ve mutluluğu için hem zorunlu hem de önemlidir. Komutan ve askerlerin devlet yöneticisine isyan etmesi devletin yıkılmasına, milletin bölünmesine vesile olur. Filozof, itaatsizliğin bu kişileri helak edeceğini söylemektedir. Sıffin savaşında yaşananları buna örnek olarak gösteren Kınalızâde,

²⁶ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, 200.

²⁷ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, 202.

zeki, engin ufuk sahibi bir yöneticinin olası böyle durumları hesap ederek gerekli tedbirleri almasını ve meseleyi büyümeden çözmesi gerektiğini söylemektedir.²⁸ Devlet yönetimine talip olan kişide bulunması gereken son özellik ise zorunlu olmamakla beraber filozofa göre soy, neseptir. Kendisi nesebin hükümdarlık ve siyasette yararlı olacağına ve fayda sağlayacağına inanmaktadır. Çünkü ona göre fitratı gereği insan kendine denk gördüğü birine itaat etmek ve ondan emir almak istemez. Bu da kargaşaya, düzenin bozulmasına, isyana ve kan dökülmesine yol açar. Ataları yöneticilik yapmış kişiler devlet başkanı olursa, insanların itaat etmesi kolay olacak, bu da beraberinde birliği, huzuru getirecektir. Yönetici bu sorumluluklarını sağlıklı bir şekilde yerine getirirse halkın ona olan sevgisi, itaati ve desteği artar. Hatta halkın bu lideri desteklemesi bir görev halini alır. Ancak görevlerini gereği gibi yerine getirmese devlet ve yönetici hukuki olmayan bu durum için sorumlu tutulur ve yargılanır, hatta halkta yönetime karşı öfke, isyan duygusu gibi istenilmeyen tutum ve davranışlar baş gösterir. İnsanlar bu duygularını eyleme dökmek için uygun zamanı oluşturmaya ve beklemeye başlarlar. Kınalızâde, adaletten, doğruluktan, haktan ayrılıp zulme düşen yöneticinin dünyevi ve uhrevi ceza ile cezalandırılması gerektiğini ve dünyevi cezanın yönetimden el çektirme ya da öldürülme şeklinde olacağını söylemiştir. Filozofun zorunlu görmese de olmasının fayda sağlayacağını düşündüğü soy-nesep ilkesi dönemi gereği önemsense de günümüz siyaset anlayışında çok itibar edilen bir özellik olduğu söylenemez.

Zalim yöneticileri iblislerin kardeşleri ve şeytanların halifeleri olarak değerlendiren Kınalızâde, bu gibilerin devlet başkanı olarak adlandırılmasının gerçekte fasit ve geçersiz olduğunu ifade etmiştir.²⁹ Bu bağlamda tarihte ayyaşlık, işret, israf, adaletsizlik, ehliyet ve liyakat kurallarına uymama gibi erdemsizlikler yüzünden başarısız olmuş, devleti çökmüş liderlerden örnekler vererek mevcut yöneticileri dolaylı olarak uyarmak istemiştir. Sadece yöneticinin lider gücüyle yürütülen siyasetin yaşayamayacağını ifade eden Kınalızâde'ye göre siyasal liderin ve halkın toplumu ayakta tutan erdemlerle uyumlu bir yaşam biçimi benimsemesi ve bu erdemleri siyasi-sosyal ilişkilerine yansıtması gerekmektedir. Kötü yöneticiye karşı uygulanabilecek herhangi bir hukuki normdan bahsetmeyen Kınalızâde Ali, padişahın nasihate ihtiyaç duyması durumunda Hz. Musa ve Hz. Harun'un Firavun ile olan iletişiminin hatırlanmasını istemektedir. İki elçiden de Firavuna karşı yumuşak sözle hitap etmelerini³⁰ isteyen ayetin mucibince yumuşak ve saygılı bir tavır takınılmasını, zorlama, şiddet, eziyet ve katılıktan ise uzak durulması gerektiğini tavsiye etmektedir. Düşünürün

²⁸ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, 203.

²⁹ Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, 140-141.

³⁰ Taha 20/44.

‘siyasal yaşamın sadece lider gücüyle sağlıklı devam edemeyeceği, halkın ve yöneticinin birlikte erdemli yaşam sürmesi gerektiği’ tespiti siyasi ahlak öğretilerinin temel prensiplerindedir.

Kınalızâde Ali’nin eserinde ele aldığı ve güncelliğini her daim koruyan savaş ahlâkı ile ilgili fikirlerini de değerlendirmek çalışmamıza katkı sağlayacaktır. Siyaset-savaş-ahlâk kavramları doğal olarak birbirini çağrıştıran bir mahiyete sahiptirler. Kınalızâde savaş ahlâkı diye nitelendirebileceğimiz bazı ilkeler belirlemiştir. Bunlar;

1-Lider, düşmanlarını iyi tanımalı ve düşmanlarını asla küçümsememelidir.³¹

2-Zorunlu olmadıkça savaşı tercih etmemeli, savaşın getireceği zararları iyi analiz etmeli; savaşmak zorunda kaldığında ise asla amacı mal ve esir elde etmek, topraklarını genişletmek olmamalıdır.³²

3-Orduda birlikten ve birliğin sağlandığından emin değilse savaşa girmemelidir. Çünkü böyle bir durumda iki düşman arasında kalır.³³

4-Padişahın kendisi bizzat savaş alanında bulunmamalıdır, çünkü başına bir şey gelirse savaşın kazanılma ihtimali kalmaz.³⁴

5-Padişah savaşın komutasını savaş tekniklerini iyi bilen, akıllı, sabırlı kimselere vermelidir.³⁵

6-Savaşta hile (strateji) caiz, zulüm ise caiz değildir. Devlet yöneticisi, düşman tarafla daha önce yapılan antlaşmayı bozmak zorunda kalırsa bunu karşı tarafa bildirmelidir. Düşman barış isterse reis savaşta ısrar etmemelidir.³⁶

7-Savaş sırasında yağmayı kesinlikle yasaklamalı, savaş sonrasında ise yağma ve öldürmede ileri gidilmesine müsaade etmemelidir.³⁷ Kınalızâde, elde edilen zaferden sonra, o beldede katliam yapmanın aklen de, dinen de mümkün olmayacağını söylemiştir. Aksine düşünür “kudret nimetinin şükrü affetmektir”³⁸ diyerek Aristoteles’in konuyla ilgili yaklaşımına da yer vermiştir. Aristoteles İskender’in bir şehri fethettikten sonra kılıç ile intikam almak istemesine karşın gönderdiği bir uyarı mektubu ile “galip geldikten sonra zayıf,

³¹ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, 233.

³² Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, 235.

³³ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, 235.

³⁴ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, 236.

³⁵ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, 237.

³⁶ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, 239.

³⁷ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, 245.

³⁸ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, 245.

savunmasız insanları öldürmeye ne gibi bir gerekçen var”³⁹ diyerek bunun zulüm olacağını ve insan onuruna yakışmayacağını dile getirmiştir. Bu yüzden Kınalızâde, devlet başkanının donanımlı, bilgili, ileri görüşlü olmasını zorunlu görmektedir.

2. Nasîruddin Tûsî'nin Siyaset Ahlâkı

Siyaset ahlakı hakkındaki görüşlerini değerlendireceğimiz bir diğer düşünür de Nasîruddin Tûsî'dir. O *Ahlâk-ı Nâsirî* adlı eserinde âlem mevcudatının en üstün varlığının insan olduğunu söylemektedir. Bu üstün varlık hem kendinin hem de türünün devamını sağlama hususunda diğer türlerin yanında kendi türünün yardımına da muhtaçtır. Çünkü insanın fitratı gereği yaşamı boyunca ihtiyaç duyduğu gereksinimlerini tek başına temin etmesi mümkün görünmemektedir. Tûsî'nin ifadesiyle insanın bütün işleri tek başına yapmaya ömrü yetmezdi ve işlerin hakkını da veremezdi. Filozof insanın bu durumunu bilgelere ait olduğunu söylediği şu sözle açıklamaktadır: “Bir kişinin ağzına bir lokma ekme koyabilmesi için bin çalışan gerekir.”⁴⁰ Yalnız yaşamının zorluğunu da imkânsızlığını da bilen insan, hemcinsleriyle zamanı ve mekânı paylaşmaya mecbur olduğunu da bilmektedir. Birlikte yaşam ise beraberinde bir takım kural ve ilkelerin olmasını zorunlu kılmaktadır. Giriş bölümünde de ifade edildiği gibi siyaset, bir şeyi iyi ve düzgün biçimde bulunması için gözetmek, toplumun işlerini üstlenmek, insan topluluklarını idare etme sanatıdır.⁴¹ Siyasete; bir insanın birlikte yaşadığı insanlara nasıl davranacağını, kimle neyi ne kadar paylaşacağını, durması gereken sınırların neler olduğunu, muhatap olduğu bütün insanlarla iletişimin nasıl olması gerektiğini ve yaşamı boyunca dikkat edeceği ilkeleri öğreten ilim de denilebilir. Yaşamın temel kuralları bazı toplumlarda benzerlik arz ederken, başka diğer toplumlarda coğrafi, kültürel nedenlere bağlı olarak farklılık gösterebiliyor. Hâlbuki insanı insan yapan temel unsur akıl ve irade sahibi olmasıdır. Akıl ve irade sahibi olmak demek bireyin eylemlerini severek ve isteyerek kendi arzusuyla gerçekleştirmesi demektir. Bütün bu etkenler, bireysel ve toplumsal yaşamın ideal bir düzeyde devam edebilmesi için, taraflara sorumluluklarını açık bir şekilde bildiren bir anlayışı gerekli kılmaktadır. Zaman içerisinde düşünürler, bu ihtiyaca cevap verecek çalışmalar yapmışlardır. Bu düşünürler arasında yer alan Tûsî, insan hayatını doğrudan etkileyen ahlak ve siyaset kavramlarını çalışmasının ana öznesi yapmıştır. Tûsî'nin ahlak ve siyaset konularını ele aldığı

³⁹ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, 245.

⁴⁰ Nasîruddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, çev: Anar Gafarov-Zaur Şükürov, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016), 238; Harun Anay, *Celâleddin Devvânî, Hayatı Eserleri, Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1994), 334.

⁴¹ Köse, “Siyaset”, 2009, 294; Mustafa Çağrı, *İslam Düşüncesinde Ahlâk*, (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1989), 164.

ve her ikisini de kapsamlı bir şekilde değerlendirdiği temel eseri *Ahlâk-ı Nâsırî*'dir.⁴² Eser ana hatlarıyla bireysel ve toplumsal mutluluğun nasıl elde edileceğini, bunun için bireyin, toplumun ve siyasi erkin yapması gereken görevleri ele almaktadır. Mutluluk, Grek düşüncesini şekillendiren filozoflardan başlayarak İslam düşünürleri dâhil hemen her filozofun ve felsefi akımın ilgilendiği bir erdemdir. *Ahlâk-ı Nâsırî*'de de hem bireysel hem toplumsal mutluluğun nasıl elde edileceğinin cevapları aranmaktadır.

Aristoteles, "insanın toplumsal bir canlı" olduğunu ifade eder. Bu tanımlamanın ana unsuru insan denen varlığın kendi kendine yeterli olmaması ve yaşamını idame ettirebilmek için hemcinslerine muhtaç olmasıdır. Bu da filozofun insanın kendi başına mutluluğa ulaşamayacağı kanaatinde olduğunu göstermektedir. İnsanların bir arada yaşama isteği onların toplumsal canlı olma özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden insanlarla birlikte yaşayan kişi doğasına uygun olanı tercih ettiği için en mutlu ve en iyi insandır.⁴³ Tûsî de Aristoteles'in insanın sosyal yönüne vurgu yapan kanaatini paylaşmış, tabii ihtiyaçları sebebiyle insanın tek başına yaşayamayacağını ve sosyal bir yaşam içinde olması gerektiği düşüncesine taraf olmuştur.

İdeal toplumun oluşabilmesi için, toplumu oluşturan insanların bazı temel erdemlere sahip olması gerekir. Bir arada yaşamanın gerektirdiği bu temel erdemler adalet, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma, güven gibi temel değerlerdir. Bu temel erdemleri özümsemiş bireylerden oluşan toplum ideal toplumu meydana getirmektedir ve bu durum da karşımıza "temeddün-medenileşme" kavramını çıkarmaktadır. Medine-şehir sözünden türeyen temeddün kelimesi Tûsî'ye göre, "çeşitli meslek ve sanatlarla geçinmenin sebebi sayılan yardımlaşmayı sürdüren bireylerin bir araya gelme yeri"⁴⁴ anlamına gelmektedir. Burada şehir ifadesinden kasıt mekândan ziyade o şehri oluşturan ve birlikte yaşamalarını sağlayan insanların sahip olduğu erdemler ve özelliklerdir. Bu erdemler, ideal toplumu oluşturan insanların karşılıklı saygı, hak ve hukuk ilkeleri çerçevesinde uydukları ve uyguladıkları kurallardır. Bu, insanın toplumsal bir canlı olmasının doğal sonucudur. Tûsî, medeni toplumların başarılı bir düzen oluşturabilmelerinde siyaset felsefesine ihtiyaç duyduklarını ileri sürmektedir. Düşünür siyaset felsefesini "yardımlaşmayla gerçek kemale/olgunluğa ulaşmaları sebebiyle umumun yararını

⁴² Agil Şirinov, "Nasîrüddin Tûsî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2012), 437-442.

⁴³ Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tuncay, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975), 9-85; Mehmet Ali. Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, (Ankara: V Teori Yayınları, 1989), 238; Mevlüt Uyanık, *Felsefi Düşünceye Çağrı*, (Ankara: Elis Yayınları, 2012), 215-255; Aygün Akyol, "Ahlâk-ı Nâsırî'de Ahlâk ve Siyaset İlişkisi: Sevgi Erdemi Merkezli Bir Okuma", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10/24 (Aralık-2012), 7-29.

⁴⁴ Nasîrüddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 13, 17, 114, 115, 239.

gerektiren tümel yasaların incelenmesi"⁴⁵ şeklinde tanımlamaktadır. Toplumu oluşturan bireylerin erdemlere ulaşabilmesi için kılavuzluk görevi ifa eden siyaset felsefesinin konusu ise topluluk oluşumunun gereği olan ve müntesiplerinin fillerinin en yetkin kaynağı olan grubun yapısıdır.⁴⁶ Siyaset ilminin insana yüklediği sorumluluk konusundaki tespiti, filozofun önemli görüşleri arasında yer almaktadır. Tûsî'ye göre siyaset ilmine vakıf olmak, hüküm verme ve tasarrufta bulunma yetkisinde olan insanların zulme düşmesine engel olmaktadır. Karar merciinde olan insan, bu ilim sayesinde insanlara karşı olan davranış ve ilişkilerinde dengeli ve adalete uygun hareket etme imkânı bulur. Bu ilmin gereği yerine getirilerek bir yaşam ve yönetim tarzı oluşturulduğunda, âleme ve insanlığa iyilik ve adalet hâkim olacak, iyilikler çoğalıp yaygınlaşacak, kötülükler ise insanın gücü ve yetkisi ölçüsünde mücadelesi ile azalacaktır.⁴⁷

İnsan türünün bekası için birbirlerine duydukları ihtiyaç, siyaset felsefesini doğurmuştur. Toplumsal ve bireysel yetkinliği belirleyen temel neden, grubu oluşturan diğer kişilerin yetkinliği, olgunluğu ve yardımlaşma erdemini aktif bir şekilde uygulamalarıdır. Yardımlaşma erdeminin yetkinlik düzeyinde gerçekleşmemesi, yardımlaşmanın terkedilmesi, adalet ve dengenin ortadan kalkmasına ve bozulmanın başlamasına vesile olacaktır. Toplumdaki düzeni, adaleti ve ahengi bozup, kargaşaya vesile olan şeyleri de düzenin, dengenin nasıl tesis edilip korunacağını da insanlar siyaset felsefesi/medeni hikmet sayesinde öğrenecektir.⁴⁸ Tûsî de Kınalızâde gibi siyaset ve ahlak ile görüşlerini inşa ederken, toplumsal bir canlı olarak insanın hemcinsleriyle birlikte yaşamak zorunluluğunun ve bu durumun vesile olacağı problemlerin farkında olarak hareket etmiştir. Çünkü ortak yaşam alanına sahip insanların tamamında amaç, istek ve arzu birliğinden söz edilemediği gibi aksine farklı talep ve amaçlar söz konusu olabilir. Güçlü olan zayıfı ezip, haklarını elinden alabileceği gibi, hırslı olan da her şeye kendinin layık ve hak sahibi olduğunu iddia edebilir. Bu olası durumu değerlendiren Tûsî, insanların kendi hallerine bırakılması durumunda bu sorunların çözümünün zorlaşacağını yardımlaşmanın, paylaşmanın azalacağını, hatta yok olacağını ve toplumda bozulmanın başlayacağını ileri sürmüştür. Bu nedenle filozof, toplumsal düzen ve sağlıklı birlikte yaşam için insanda var olan bu istek ve arzuların kontrol edilmesinin zorunlu olduğunu belirtir. Tûsî'nin "yönetim"⁴⁹ diye isimlendirdiği idare herkesi hak ettiği konuma ikna ederek bu çatışmanın önüne geçmelidir. Öyle anlaşılıyor ki Tûsî'nin siyaset anlayışında insanları ikna etme

⁴⁵ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 2016, 242.

⁴⁶ Akyol, "Ahlâk-ı Nâsırî'de Ahlâk ve Siyaset İlişkisi: Sevgi Erdemi Merkezli Bir Okuma", 19.

⁴⁷ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 2016, 242, 243.

⁴⁸ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 2016, 243.

⁴⁹ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 2016, 240.

konusunda yöneten-yönetilen ilişkisi büyük önem arz etmektedir. Yöneten-yönetilen ilişkisinin niteliğinin, günümüz siyaset ve ahlak anlayışında hala önemini ve güncelliğini koruduğu görülmektedir.

Toplumsal yaşamın birlik-beraberlik içerisinde, dayanışma temelinde devam edebilmesi için toplumu oluşturan bireylerin yerine getirmesi gereken hususlar arasında sevgi erdeminin içselleştirilmesi ve sosyal ilişkilere uygulanması da yer almaktadır. Sevgi erdeminin yöneten-yönetilen arasındaki ilişkinin sıhhati ve devamlılığı konusunda önemli etkisi vardır. Sevgiye dayanan ilişkilerde mutluluk, devamlılık ve vefa gibi değerlerin daha belirgin olduğu bilinen bir gerçektir. Evrendeki varlıkların en üstünü olan insan, hem kendinin hem de insan türünün bekasını sağlamada diğer türlerin yanında kendi türünün yardımına muhtaçtır. Tûsî, farklı insan tipolojilerinin, ilgi duyulan sanatların çeşitliliğinin, zenginlik, fakirlik, akıllılık, budalalık gibi değişkenliklerin düzenin gereği olduğunu söylemektedir. Tekdüzeliği, düzenin kâmil manada işleyişine ve devamına engel olarak görmektedir. Çünkü ona göre herkesin zengin ya da fakir olması, herkesin aynı sanata ilgi duyması insanların birbirine hizmet etmesine engeldir ve diğer sanatların boşa kalmasını gerektirir ki bu durumda arzulanan maksat gerçekleşmez. Tûsî, türün varlığını karşılıklı yardıma, karşılıklı yardımı toplu halde yaşamaya, âlemin kıvamını ve Âdemoğullarının geçim düzenini de herkesin en iyi bildiği ve sevdiği işi yapmasına bağlamaktadır. İnsanları sevdiği ve mahir olduğu işe yönlendirmek, iş bölümünü uygulamak yönetimin işidir. Düşünür, halkı erdemli bir şekilde en iyi yönetecek yönetim biçiminin hükümdarlık olduğunu iddia etmektedir. Ona göre hükümdarlık iş bölümünü yapar, yetkileri dağıtır, bunu yaparken de ehil olma vasfı arar. İşin akışında ise yetkinliklerin kuvveden fiile geçmesi için her bir sınıfı kendine uygun yöntemle kontrol edip sorumlu tutar. Bu yüzden de Tûsî hükümdarlığı yönetimlerin yönetimi olarak değerlendirir.⁵⁰ Siyaset felsefesini, yardımlaşmayla gerçek yetkinliğe yönelmeleri sebebiyle umumun yararını gerektiren tümel yasaların incelenmesi⁵¹ şeklinde tanımlayan düşünür, bu ilme sahip olanları tıp ilmine sahip olanlarla mukayese etmektedir. Kendi alanında mahir olan bir doktorun insan bedenini hastalıklardan korumayı ve hastalıkları tedavi etmeyi başarması gibi, sanatında mahir olan bir yönetici de gerçek dengeyi (i'tidal-i hakiki) sağlama ve bu dengeden olabilecek sapmaları önleme konusunda etkin ve yetkin olur. Siyaset felsefesinin ürünü de, insanın gücü nispetinde dünyaya iyilik yaymak ve kötülüklerin azaltılıp ortadan kaldırılması için gayret etmektir.⁵² Filozofun, düzenin işlenmesi ve devamı için gerekli gördüğü işinde mahir olmak, sevdiği işi

⁵⁰ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 2016, 241.

⁵¹ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 2016, 242.

⁵² Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 2016, 243; Anar Gafarov, "Nasîrüddin Tûsî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2012), 41/442-445.

yapmak, insanları iyi oldukları iş kolunda istihdam etmek, karşılıklı yardımlaşmak gibi temel insani, ahlaki ve siyasi erdemler, modern insanın da istediği ve yüzleştiiği problemlerin çözümünde ihtiyaç duyduğu evrensel ilkeler arasındadır.

Tûsî, iradi insani filleri ve toplanmaları iyilikler ve kötülükler şeklinde ikiye ayırmaktadır. İyilikler kabilinden olana 'erdemli devlet' ikincisine ise 'erdemli olmayan devlet' adını vermektedir. Ona göre erdemli devlet bir türden çok olamaz. Çünkü düşünür, gerçeğin çokluktan münezze ve iyiliklerin yolunun tek olduğu kanaatindedir. Tûsî, erdemli olmayan devletleri ise üç gruba ayırıp bunların sonsuz şubelerinin olabileceğini söylemektedir. Çünkü o batılın, kötülüğün bir sonunun olmadığını düşünmektedir.⁵³ Erdemli devlet, amacı iyilikleri benimseyip çoğaltmak, kötülükleri azaltmak ve yok etmek olan bireyler tarafından kurulmuştur. Halkının görüş ve eylem birliği içerisinde olması, erdemli devletin iki önemli özelliğidir. Bu görüş ve eylem birliğinin arkasında ise hikmet, aklın yön verdiği adalet yasaları ve yönetim ilkeleri vardır.

Tûsî'nin devlet başkanının görevleri ile ilgili gözlem, öneri ve tespitlerinin büyük oranda isabetli olduğu anlaşılmaktadır. Çalışan istihdamının istidat ve bilgiye göre düzenlenmesini önermesi ve devlet yöneticisinin vazifesi olarak görmesi buna verilebilecek örneklerdendir. Ona göre reisin en önemli görevlerinden biri, her bir istidat grubunu kendi yerine ve konumuna yerleştirip, nitelikli hizmet ve ürünün elde edilebilmesi için gerekli düzeni ve işleyişi sağlamasıdır. Başkana itaatin, sistemin kurallara uygun işlemesi için hayati önem arz ettiğini söyleyen Tûsî, itaatten sapılması durumunda öfkenin düşünmeye üstün geleceğini ve bunun da insanlar arasında birlik, beraberlik ve dayanışmanın en büyük düşmanı olan taassup, inatçılık ve mezhep karşıtlığına yol açacağını belirtmektedir. Devlet başkanının yokluğu, her insanın başkanlık davasına girmesine zemin hazırlayabilir, bu durum da anlaşmazlık ve uyuşmazlık meydana çıkarır. Erdemli devletin bireyleri, aralarında fiziksel mesafe olsa da gaye, görüş ve eylem birliği dolayısıyla; hep müttefik durumundadırlar. Çünkü onların kalpleri birbirlerine karşı sevgi doludur. Diğer taraftan din ve devlet ilişkisi konusunda din ve devleti birbirini tamamlayan ikizler gibi değerlendiren düşünür, dinin temel, devletin ise sütunlar olduğunu ifade etmektedir. Bu kabule göre temel sütunsuz zayı, sütun da temelsiz harap olacağı gibi, din devletsiz yararsız, devlet de dinsiz dayanaksız olacaktır.⁵⁴ Tûsî, devlet başkanının gayelerin gayesi olarak nitelendirdiği 'hikmet', gayeye götüren 'tam akletme', başkalarını yetkinleştirmek

⁵³ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 2016, 269.

⁵⁴ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 2016, 273.

için ihtiyaç duyulan ‘iyi ikna ve hayal ettirme’ ve savunma-savma için gerekli olan ‘savaşma gücü’ gibi özelliklere sahip olmasını zorunlu görmektedir.⁵⁵

Hükümdarın yönetimini amaç ve niteliği açısından siyaset-i melik ve monarşi diye iki sınıfta değerlendiren filozof, ilkinin ‘erdemli yönetim’ (*siyaset-i fazıla*) ve ikincisini ise ‘zorbalık (*tegallüb*), eksik yönetim’ olarak tanımlamaktadır. Erdemli yönetimin amacı halkı yetkinleştirmek suretiyle mutluluğa ulaştırmaktır. Bu yönetici adalete sınıksız yapışarak yönettiği insanları arkadaşları gibi görür; devleti güvenlik, huzur, karşılıklı sevgi, adalet, iffet, lütuf, vefa gibi kamusal iyiliklerle doldurarak refah düzeyini yükseltir ve böylece kendisinin şehvetini kontrol eden, arzularına yenilmeyen bir yönetici olduğunu ispat etmiş olur. Zorbalık (*tegallüb*) diye nitelendirilen yönetimin amacı ise halkı köle yapmaktır. Bu anlayış beraberinde mutsuzluğu, memnuniyetsizliği ve öfkeyi getirir. Zorbalık devletin yöneticisi, zulme yapışır, halkını cariyeleri ve köleleri olarak görür, devleti halkın mutluluğuna engel olan, kalkınmaya ve gelişmeye izin vermeyen korku, ıstırap, çekişme, zulüm, hırs, şiddet, vefasızlık, ihanet, maskaralık, gıybet gibi kamusal kötülüklerle doldurur ve kendisi de şehvetini, öfkesini kontrol edemeyen yönetici olarak kabul edilir. Yöneticilerin halk tarafından gözlemlendiği ve örnek alındığı düşünüldüğünde, onların erdem ve erdemsizlik içeren tutum ve davranışlarının toplumun karakterine etki ettiği gerçeği ‘İnsanlar, hükümdarlarının dini üzeredirler’⁵⁶ sözüyle beyan edilmiştir. Yönetici-yönetilen ilişkisi siyaset teorilerinin temel meselelerindedir. Bu ilişkinin uyum derecesi, devletin kalkınması ve toplumun huzuru ile doğrudan ilgilidir. Adalet, sevgi ve iffet, yöneticiye, halkın teveccühünü kazandıracak temel erdemler arasında yer almaktadır.

Tûsî’ye göre yönetici olmak isteyen kişinin, soyluluk, yüce gönüllülük, görüş sağlamlığı, azim ve kararlılık, sabır, zenginlik ve yetenekli yardımcıları gibi yedi özelliğe sahip olması gerekmektedir. Filozofun yedi ile sınırlandırdığı vasıflara, güncel şartlara bağlı olarak eklemeye ya da çıkarma yapılabilir. Günümüzde özellikle deneyim, geçmişten ders almak, nitelikli yardımcıları sahip olmak yöneticinin başarısında önemli faktörlerdendir. Düşünürün belirlediği vasıflardan soyluluk, insanların gönüllerini almak konusunda kolaylık sağlayıp, sahibine itibar kazandıracaktır. Yüce gönüllülük ise nefsanî kuvvetlerin terbiyesinde önemli etkiye sahiptir. Görüş sağlamlığı için ise deneyimlere ve geçmiş kişilerin halinden ibret almaya ihtiyaç vardır. Tûsî’ye göre Hükümdar, âlemin doktorudur ve en temel görevi hastalıklara çözüm bulmak, sağlıklı halin ise devamını sağlamaktır. Filozof, hastalığın nedenini kaotik

⁵⁵ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 2016,275.

⁵⁶ Süleyman Uludağ, “İbn Haldun”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1999), 19/543-555; Şaban Öz, “Bir İslam Tarih Felsefesi Tezi: İnsanlar Zamanlarına Uyarlar”, *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2008), 85-100.

deneyimler ve zorba yönetim olarak tespit etmiştir. Çözüm ise devletin ve halkın birlik ve dayanışmasıdır. İnsanlar bireysel olarak sınırlı güce sahiptir, birlik halinde ise bu güç birey sayısınca artacaktır. Aynı örneği farklı görüşe sahip bireyler için de veren Tûsî, görüş ve istek farklılığının başarı getiremediği gibi aksine bunun yenilgiye sebep olacağını söylemektedir. Toplulukların varlığının daimiliği adalet ve düzenin yetkinliğine bağlıdır. Adalet ve düzenin olmadığı toplumlar galip gelseler de varlıkları daim olmaz, kısa sürede yıkılıp giderler. O, toplumların dağılma nedenlerini incelemiş, birlik ve dayanışmayı yıkılmayı engelleyecek en önemli değer olarak görmüştür. Çünkü farklı istekler, görüş, eylem ve amaç ayrılığı, mala ve asalete gösterilen aşırı rağbet dağılmayı hızlandırır. Devletlerin gelişme ve kalkınmada başarısı, kararlarındaki istikrara, sabitliğe ve birliğe bağlıdır. Bir devleti oluşturan bireylerin rağbet ettiği, ilgilendiği konunun niteliği devletin kalkınma, gelişme, durma ve dağılmasına neden olabilmektedir. Mala ve asalete aşırı ilgi göstermek bunun en bilinen örneğidir. Çünkü böyle bir örnek diğer insanların da mal ve asalete ilgisini yoğunlaştıracağından, bu insanlar için tek hedef olacaktır. Bu düşünce ise onların savaş ve savunma gibi devletlerin ve toplumların bekası için önem arz eden özelliklerinin körelmesine ve zamanla kaybolmasına vesile olacaktır. Bu halde güçlü bir düşmanın saldırısı o devletin ve toplumun tarih sahnesinden silinmesi demektir. Güçlü bir düşman saldırısı olmasa dahi mal ve asalet düşkünlüğü, çok mala sahip olmak, insanı kibirlenmeye ve büyülenmeye sevk eder. Kibir ise beraberinde anlaşmazlık, haset ve uyuşmazlık getirir ve insanlar birbirini yenme mücadelesi içine girerler. Böyle dağınık, birlik beraberlik ve dayanışma ruhundan uzak bir halk topluluğuna sahip devletin düşmanları ile mücadele etmesi, başarı kazanması, gelişme ve kalkınma içinde olması mümkün görünmemektedir. Çünkü Tûsî'ye göre devleti korumanın iki yolundan biri dostların birlik ve beraberliği diğeri ise düşmanların anlaşmazlık ve uyuşmazlık içinde olmasıdır.⁵⁷

Tûsî, devletin düzeninin tesisi ve devamlılığını adalet ilkesinin objektif, tutarlı ve rasyonel şekilde işlemesine ve toplumu oluşturan halk katmanları arasında denkleğin sağlanmasına bağlamaktadır. Çözüm olarak da insanları entelektüel niteliklerine, toplumda icra ettikleri mesleklerine göre gruplandırma yoluna gitmiştir. Bu gruplar ilim-maarif erbabı, savaşılar-mücahitler, tüccarlar, rençperler-çiftçiler olmak üzere dört sınıftan oluşmaktadır. Her sınıfı bir erdemle özdeşleştiren düşünür, ekincilere işlerde yardımlaşma, tüccarlara mallarda yardımlaşma, hükümdarlara siyasi görüşlerde yardımlaşma, ilahiyatçılara da gerçek hikmetlerde yardımlaşma erdemini uygun görmüştür. Adaletin kâmil manada tezahürü için devlet, halkının haline ve fiillerine bakarak, onların istidadına ve hak etmesine göre değerlendirme yapmalıdır. Tûsî, böyle bir değerlendirme yapmış ve insanları doğası itibarıyla iyilikseverler ve iyiliği başkasına dokunan, iyiliksever fakat iyiliği başkasına dokunmayan, ne

⁵⁷ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 2016, 294.

iyiliksever ne de kötülük sever olan, kötülük sever olup kötülüğü başkasına dokunmayan, kötülük sever olan ve kötülüğü başkasına dokunanlar olarak sınıflandırmıştır. Birinci grupta yer alan kimseler padişahın en yakınında olmalı ve bunlar saygı ve ikramla taltif edilmelidir. İkinci grupta bulunanlara değerli oldukları hissettirilmeli ve işlerinde yardımcı olunmalıdır. Üçüncü grupta yer alan topluluğu istidatları doğrultusunda iyiliğe ulaşmaları için teşvik etmek gerekir. Dördüncü grubu oluşturanların ise öğütler, yasaklar, teşvikler ve müjdelere uyarılması gerekir. Eğer bunun sonucunda iyiliğe meylederseler kazanılmışlar demektir, kötülüğe meyletmeye devam ederlerse hor ve hakir görülen sınıf içerisinde yer alacaklardır. Son sınıfta yer alanlar ise düşünürün göre yaratılmışların en alçağı, varlıkların en rezilidirler. Bunların doğası ‘en büyük başkanın’ (reîs-i a’zam) doğasına zıttır. Düşünür önemli bir tespitte bulunarak, bir grup içerisinde yer alan herkesin aynı olmadığını, ıslah için mücadele edilmesini önermiştir. İslahı mümkün olanları her çeşit eğitimden geçirerek ve gerektiğinde bazı yasaklar uygulayarak ıslah etmelidir. Eğer müspet sonuç alınamaz ise bunları kötülükten alıkoymak gerekir. Düşünür düzelme ümidi olmayanlar için iki farklı öneri sunmaktadır. Bireyin kötülüğü geneli ilgilendirmiyor ve kapsamlı değilse doğru olan onlara iyi davranmaktır. Kötülüğü kapsamlı ve geneli rahatsız ediyorsa onların kötülüklerine mutlaka engel olunmalıdır.⁵⁸ İslahı mümkün olmayan, yaptığı kötülük de kapsamlı ve geneli ilgilendiren kötülük sever ve kötülükleri başkasına dokunanların cezalandırılmasının farklı yollarından bahseden Tûsî, bu yolları hapis, sınırlama ve sürgün olarak tespit etmiştir. Bu cezalarla failin halkın arasına karışmaması, bedeni tasarruflardan mahrum bırakılması ve medeni hayattan soyutlanması hedeflenmektedir. Tûsî, kötülük severin suçu aşırı olur, insan türünün ifsadına ve yok olmasına yol açacak bir mahiyet arz ederse, faile verilecek cezanın ölüm olup olmayacağı konusunda fikir ayrılığının ortaya çıktığına işaret etmektedir. Buna göre bilgelerin çoğunluğu kötülüğün icra edildiği el, ayak, dil gibi organların kesilmesinin veya suçlunun duyularından birinin hükümsüz bırakılmasının daha uygun olacağına hükmetmişlerdir. Bu durumlarda insanın, Allah tarafından yaratılması ve içinde hikmet eserleri barındıran bir varlık olması, öldürülmemesi için aklen bir gerekçe olarak kabul edilmiştir. Bunun yerine onun onarımı ve ıslahı için gayret gösterilmelidir. Onarımı ve ıslahı mümkün olmayacak gibi düşünülerek yıkılması akıldan uzak bir tercihtir.⁵⁹ Tûsî önerdiği cezaların uygulanmasını da şarta bağlamıştır. O şart da kötülüğün bizzat kendisinden bilfiil ortaya çıkmasıdır. Kötülük bil kuvve olup, fiili olarak ortaya çıkmamış ise bu durumda ancak hapis cezası ve sınırlama işlemi yapılabilir, başka bir ceza verme yoluna gidilmez. Filozof bu gibi durumlarda ‘ilk amaç olarak genelin yararına, ikinci amaç olarak ise özeline yararına bakılması’ tümel kaidelerini hatırlatarak buna uygun hareket edilmesini

⁵⁸ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 2016, 297.

⁵⁹ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 2016, 297.

önermektedir. Bu tümel kaideye bir organı tedavi eden doktorun yaklaşımını örnek vermektedir. Mesela bir organın tedavisini ilk bakışta bütün uzuvların yararına göre yapan ve daha sonra bozuk olan uzvun varlığının, diğer organların mizacına zarar verip bozduğunu gören ve o organın kesilmesine girişen, ona iltifat etmeyen doktorun yaklaşımı gibi. Eğer hasta organın diğerlerine zarar verip, onları bozması beklenmiyorsa bu durumda bütün amaç ve gayret onun ıslah edilmesi olmalıdır. Tûsî'ye göre, hükümdar da bireylerin ıslahına bu doktor örneğindeki gibi bakmalıdır.⁶⁰

Tûsî, adaletin tesisinde ihtiyaç duyulan ve günümüzde gerek halk nezdinde gerekse siyaset alanında çok konuşulan önemli bir ilke olan 'kamusal yararın paylaşımına' vurgu yapmaktadır. Ona göre, adaletin tesisinde hükümdarın duyarlı ve dikkatli davranması gereken bir başka konu ortak yararın taksimi hususudur. Düşünüre göre ortak yararın pay edilmesi esnasında eşitliğin sağlanması hak etme ve istidadı dikkate almaya bağlıdır. Ortak yararlar da her bir bireyin payı vardır. Bu payın bölüştürülmesinde en ufak bir fazlalık ve eksiklik zulme sebep olabilir. Devlet yöneticisi yararların pay edilmesi konusunda dikkatli, eşitlikçi ve adil davranmalıdır. Bu hassasiyet ortak yararların korunması, devamının sağlanması ve ortak yarar için kullanılmasında da aktif olmalıdır. Bu yöneticinin en temel görevidir. Tûsî'ye göre hükümdarın en önemli görevlerinden bir diğeri de halka ihsanda bulunmaktır. Çünkü halka ihsanda bulunmak, adaletten sonra en büyük erdemdir. İhsanda asıl olan ise liyakat esasına göre insanlara ulaşmaktır. İhsanda bulunurken hükümdar etkin, disiplinli ve heybetli olmalıdır. Bu yaklaşım, halkta kibirlenmeye, hırsın ve tamahın artmasına vesile olmamalıdır. Reisin dikkat etmesi gereken meselelerden bir diğeri ihtiyaç sahibi insanları ihmal etmemek ve onları kendisinden uzak tutmamaktır. Yolların güvenliği, saldırganların etkisiz hale getirilmesi, sınırların korunması, cesaret ehli yiğitlere gerekli ilginin gösterilmesi de padişahın halk nezdindeki güvenilirliğini ve şahsına olan umutları artıracak ilkelerdendir. Yönetici temel görevinin devlet işleri olduğunu bir an bile unutmamalı, erdemli ve görüş ehli insanlarla oturup kalkmalı, nefsin arzu ettiği lezzetlere itibar etmemeli ve liyakatten ayrılmamalıdır. Çünkü padişahın zevk ve lezzet alma işleri ile meşguliyeti, devlet işlerinin ihmaline, yönetim ilkeleri konusunda bilgisizliğe, devlet işlerinde aksama ve zayıflığa yol açar ve böylece insanlarda şehvetler konusunda disiplinsizlik ve serbestlik baş gösterir. Bu koşullarda mutluluk mutsuzluğa, dostluk düşmanlığa, nizam kargaşaya evrilir ve konulmuş ilahi kanunlar bozulmuş olur. Bu durum, yeni bir adil hükümdar arayışını beraberinde getirir. Bu sonuçla yüzleşmemek için hükümdar, yetkilerini kişisel rahatı için değil, halkın yararına kullanmalıdır. Hatta yemek,

⁶⁰ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 2016, 298.

dinlenme gibi kişisel işleri için ayrılan zamanını bile kısip daha çok çalışma ve zahmete girmeyi tercih etmelidir.⁶¹

Devlet yöneticisinde olması gereken siyasi ahlâk ilkelerinden biri de danışmak ve akıl erbabının fikirlerinden yararlanmaktır. İstişare için sır tutmasını bilen, asalet, izzetinefis ve irade sahibi kimselerin tercih edilmesi gerekmektedir. Çocuklara ve zayıf akıllı kimselere böyle ciddiyet arz eden bilgiler verilmemelidir. Tûsî rakiplere karşı koymak konusunda en büyük silahın onların planlarını bilmek olduğunu iddia etmiş, bunun için de habercilerin ve casusların daima gizli işleri ve özellikle düşmanların hallerini araştırmakla meşgul olmalarını tavsiye etmiştir. Düşünür bunu yaparken savaşa sebep olacak davranışlardan uzak durmayı önermektedir. Bu nedenle Tûsî'ye göre düşmanların gönüllerini teslim alma ve onlarla anlaşma yollarını arayıp bulmak hususunda büyük bir gayret gösterilmelidir. Savaşmak zorunda kalınırsa da sağduyu elden bırakılmadan iyilik ve din talebi amaç olmalıdır. Üstünlük, zorbalık duygu ve düşüncesinden uzak durmak gerekir. Filozof, zaferden emin olmadan ve taraflarla söz birliği etmeden savaşa girmeme konusunda uyarıda bulunmuştur. Orduyu idare edecek kişinin zafer elde edebilmesi için sahip olması gereken bazı özelliklerden bahseden Tûsî, bunları şu şekilde sıralamaktadır: Ordu komutanı cesur, yürekli ve yiğit olmalıdır. Savaş konusunda isabetli görüşlere, tam idare yeteneğine sahip olmalıdır. Savaşla ilgili her türlü stratejik hilelere vakıf, icap ettiğinde bunları kullanabilen biri olmalıdır. Bunu için de savaşlara girmiş ve deneyim sahibi olmuş yetkin kişi tercih edilmelidir. Savaş anında ve savaş sonrasında nasıl davranılması ile ilgili de düşüncelerini dile getiren düşünür, tedbiri, temkini elden bırakmamayı, canlı ele geçirilebilecek kişilerin öldürülmemesi gerektiğini ve zafer sonrası rahatlığın ve rehabetin tehlikelere yol açabileceğini belirtmiş ve dikkatli olunmasını tavsiye etmiştir. Savaş anında yiğitlik gösteren kişinin takdir edilerek ödüllendirilmesini öneren Tûsî, bunu yaparken övme ve ödüllendirme konusunda mübalağa yapılmasını uygun bulmaktadır. Düşman karşısında sabır ve sebat içinde olunmalı, dikkatsizlikten ve düşüncesizlikten sakınılmalıdır. Filozof, düşmanın küçümsenerek tedarik ve teçhizatın kullanılmamasını sağduyuya aykırı ve bir hata olarak görmektedir.⁶² Savaş sonunda zafer elde edilince kimse katledilmemeli, taassup ve düşmanlıktan uzak durulmalıdır. Güçlü iken affetmenin daha değerli bir erdem ve daha güzel bir davranış olduğunu söyleyen düşünür, yetki sahibi kimselerin affetmesinin bu güce sahip olmayanların affından daha değerli olduğunu da ifade etmiştir.⁶³ Düşünürün rakibin ve planlarının iyi bilinmesi, emeğin ve fedakârlığın ödüllendirilmesi,

⁶¹ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 2016, 300-301.

⁶² Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 2016, 303.

⁶³ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 2016, 304.

zorbalıktan uzak durulması, affın yüceliğini ve istişare mekanizmasını önermesi güncelliğini her dönem ve mekânda koruyacak siyaset ahlakı prensiplerindedir.

Sonuç

Siyaset ve ahlâk kavramları insanlığın kadim tarihinde kendine hep yer edinmiştir. Bu iki kavram günümüzde de toplumsal yaşamın niteliğini belirleme etki ve yetkisine sahip olmayı hala sürdürmektedir ve sürdürmeye de devam edecektir. Amacı bireyin ve toplumun mutluluğu olan Kınalızâde ve Tusî'nin eserlerinden edinilen intiba şu ki, ahlâk kavramı siyasetin olduğu gibi yönetimin ve yöneticinin de ayrılmaz bir parçasıdır. İdeal insan, ideal toplum ve ideal devletin oluşmasında ahlâki erdemlerin aktif işlevine ihtiyaç vardır. Ahlâklı olmak, ahlâk kurallarına uymak sadece insana ait bir özellik değildir. Toplumların ve devletlerin de uyması gereken ahlâk kuralları bulunmaktadır. Her iki düşünürde ahlâklı devlet olabilmenin yolunu erdemli bir yönetimin oluşturulmasına ve toplumun temel erdemlerle uyumlu bir şekilde yönetilmesine bağlamaktadır. Onlara göre devleti oluşturan bireylerin ilgi duyduğu sanat ve mesleklerin, işlerin niteliği, o devletin kalkınma, gelişme, gerileme ve çökmesinde doğrudan etkilidir. Mal ve servet gibi dünyevi şeylere rağbeti aşırı olan insanların oluşturduğu toplumda birlik, kardeşlik, dayanışma erdemleri yerine kibir, haset, inatçılık, taassup ve tefrika gibi reziletler yer alır. Tûsî ve Kınalızâde'de toplumsal birlik ve dayanışma kurucu; tefrika ve menfaat çekişmeleri ise yıkıcı unsur olup, bu iki husus toplumların kalkınma, gelişme, devamlılık, gerileme ve yıkılmasının temel sebebidir. Her iki filozofun düşünce sisteminde yer alan devletin bekası, toplumun bütünlüğu için önem arz eden görüş, eylem ve amaç birliği siyasal iktidarların güvencesidir. Yöneticinin idare ettiği halkın sevgisini, itaatini, güvenini kazanması devletin daimiliğinin en temel öznesidir. Bu güvenin tesisinde, yöneticinin devletin hazinesini israf etmeden ve cimriliğe kaçmadan itidal üzere harcamasının da etkisi büyüktür. Eğer bu güven ve itaat sağlanamazsa, zaferler elde edilse bile o devletin yıkılıp gitmesi an meselesidir. Çünkü Tûsî ve Kınalızâde devleti korumanın çözümünü içerde birlik, dışarıda ise düşmanın anlaşmazlık ve tefrika içerisinde olmasında görmektedir. Filozofların ortak yararın paylaşımında, istidat ve kabiliyetlerin değerlendirilmesinde, iş bölümünde ehliyet ve liyakat vurgusu hem kendi zamanları hem de günümüzde yaşanan problemler için çözüm odaklı tespit ve öneri özelliği taşımaktadır. Düşünürlerin iş bölümü konusunda kişinin sevdiği işi yapmasını, mesleğinde mahir olmasını, işi bilmesini ifade edip, yöneticinin bu kriterlere göre iş dağılımı yaptıktan sonra verimin artırılması, işin düzenli bir şekilde devamı ve kaliteli ürün elde edilmesi için disiplinli bir kontrolün gerekliliği önerisi de dikkat çekmektedir. Tûsî ve Kınalızâde, birlikte yaşamın getirdiği problemlere çözümü, adalet ve eşitlik ilkelerinin etkin ve yetkin bir şekilde uygulanmasında ve iyilik yapıp kötüden kaçmakta bulmuşlardır.

Tûsî ve Kinalizâde devlet başkanının her konuda halkın örnek aldığı bir şahsiyet olduğuna dikkat çekmiştir. Bundan dolayı onun güzel hasletlere sahip olması gerekmektedir. Yüce gönüllülük, çalışkanlık, halkın güvenini kazanmak, sabır, tahammül, derin anlayış, etkin bir gayret ve çalışkanlık, pratik çözüm üretebilecek kadar ufuk ve zekâyâ sahip olmak bu hasletlerden bazılarıdır. Bunların yanında deneyim ve tarihsel tecrübeye yöneticinin önemli vasıflarındandır. Erdemlerin özünü eşrefi mahlûkat olan insana saygı oluşturmaktadır. İnsana saygı anlayışıyla eğitilen birey, bu bireylerden oluşan toplum ve aynı anlayış üzerine tesis edilen devletin varlığı mutluluğa giden yolun temel unsurlarıdır. Bireysel ve toplumsal huzur için ahlâki değerleri merkeze alan siyaset anlayışını zorunlu gören düşünürler, özellikle yardımlaşma erdemine vurgu yapmışlardır. Yardımlaşmayı insan fitratının zorunlu bir gereği olarak gören filozoflar, erdemli bir toplumun inşası için toplumda kabiliyetlerin ahenk içerisinde değerlendirilmesine de ihtiyaç olduğu kanaatindedirler. Bu, devlet yöneticisinin yerine getirmesi gereken bir görevdir ve halkın kendisine itaati, sevgisi bunun adil bir şekilde yapılması ile doğru orantılıdır. İnsan akıl ve irade sahibi olmasının yanında arzuları, talepleri, öfkesi olan bir varlıktır. Her iki filozof da insanın mutluluğu elde etmesinin bu yeteneklerin itidal üzere olmasına bağlı olduğunu ifade etmektedir. Aynı durum devlet yönetimi içinde geçerlidir. Devlet başkanı cesaret-korkaklık, cimrilik-cömertlik, adalet-zulüm gibi hususlarda altın ortaya uygun hareket etmeyi başarabilmelidir. Çünkü itidal, orta yol yönetici-yönetilen hukukunu da olumlu etkilemektedir. Bugün insanlığın yüzleştiği ve çözmekte zorlandığı, acil şekilde çözüm aradığı sorunların temelinde, siyaset ahlâkının merkeze koyduğu temel erdemlerin ihlal ve ihmalinin büyük payı vardır. Adalet, yardımlaşmak, paylaşmak, merhamet, bilgi, cömertlik, cesaret, sevgi, sabır ve liyakat, günümüz insanının toplumsal ve evrensel mutluluk için muhtaç olduğu temel erdemlerden bazılarıdır. Bu sorunlara sunulacak çözümlerden birisi bu değerlerin etkin bir şekilde ihya edildiği, insanı merkeze alan, insana ve insani olan her şeye değer veren bir siyaset ahlâki ve bu anlayışa sahip erdemli birey, erdemli toplum ve erdemli bir yönetim oluşturabilmektir. Siyaset ahlaki konusunda büyük oranda benzer tespit ve çözüm önerilerine sahip düşünürler arasındaki en büyük farklılık ise Kinalizâde Ali'nin eserinde yöneticilere ve halka deneyim olması anlamında İslam tarihi başta olmak üzere, Osmanlı ve Endülüs İslam Devletinden tarihi örnekler sunmasıdır. Sonuç olarak her iki filozofun siyaset ahlaki anlayışının, tespit ettikleri sorunlar ve çözüm önerilerinin yaşadıkları çağın sınırlarını aştığını ve güncelliğini koruduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, Mehmet Ali. *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*. Ankara: V Teori Yayınları, 1989.
- Akarsu, Bedia. *Ahlâk Öğretileri-I Mutluluk Ahlâkı*. İstanbul: İÜEF Yayınları, 1970.
- Akyol, Aygün. "Ahlâk-ı Nâsîrî'de Ahlâk ve Siyaset İlişkisi: Sevgi Erdemi Merkezli Bir Okuma". *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10/24, (Aralık-2012), 7-29.
- Anay, Harun. *Celâleddin Devvânî, Hayatı, Eserleri, Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1994.
- Aristoteles. *Politika*. çev. Mete Tuncay. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
- Avcı, Casim. "Hilafet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1998, 17/539-546.
- Aydın, Mehmet S. "Ahlâk". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1989. 1/10-14.
- Barry, Norman. "Political Morality as Convention". *Social Philosophy & Policy*, 21/1, (Winter 2004), 265-292.
- Bilgin, Pınar. "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları". *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8/14 (2010), 69-96.
- Bozkurt, Veysel. *Değişen Dünyada Sosyoloji*. Bursa: Ekin Yayınları, 2009.
- Bulut, Nihat. "Siyaset-Ahlâk İlişkisi Bağlamında Siyasi Etik Komisyonu Kurulması Çalışmalarını Değerlendirilmesi". *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11 (2007), 1-28.
- Çağrııcı, Mustafa. "Ahlâk". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, 1/1-9.
- Çağrııcı, Mustafa. *İslam Düşüncesinde Ahlâk*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1989.
- Çelebi, Kınalızâde Ali. *Devlet ve Aile Ahlâkı*. Tercüman 1001 Temel Eser, hzr. Ahmet Kahraman, yy., ty.
- Çelebi, Kınalızâde Ali. *Ahlâk-ı Alâî*. hzr. Mustafa Koç, İstanbul: Klasik, 2017.
- Çelebi, Kınalızâde Ali. *Ahlâk-ı Alâî*. Tercüman 1001 Temel Eser. hzr. Hüseyin Algül. yy., ty.
- Çüçen, A. Kadir. *Felsefeye Giriş*. Bursa: Asa Kitabevi, 2001.
- Dursun, Davut. "Siyaset ve Ahlâk: Gerçeklikle İdealin Bağdaşmazlığı Sorunu". <http://www.etiksempozyumu.sakarya.edu.tr/etik/1.1/dursun.pdf>, Erişim Tarihi: 20.09.2023.
- Duverger, Maurice. *Politikaya Giriş*. çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul: Varlık Yayınları, 1984.
- el-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed. *Mişkâtü'l Mefatih Şerhu Mişkâtü'l Mesâbih*. Beyrut: Dâru'l Fikr, (2002), 1-9/6.
- Ersoy, Ersan. "Devlet Ahlâkı veya Ahlâklı Devlet". *Sosyologca*, ed. Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, 9 (2015), 96-117.

- Gafarov, Anar. “Nasîrüddin Tûsî”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, 41/442-445.
- Keklik, Nihat. *Türklerde Ahlâk ve Dünya Görüşü*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2001.
- Kerimoğlu, Özkan. “Siyaset Felsefesinin Temel Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Fârâbî Felsefe ve Din Bilimleri Dergisi*, 1/(2020), 20-46.
- Kerimoğlu, Özkan. “Mâverdî'nin Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn Adlı Eserinde Dünya Düzeninin Islahı İçin Zorunlu Gördüğü Kaideler Üzerine Bir Değerlendirme”. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1 (2001), 107-132. DOI:10.30561/sinopusd.916625.
- Kıllıoğlu, İsmail. *Ahlâk-Hukuk İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1988.
- Köse, Hızır Murat. “Siyaset”, *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2009, 37/294-299.
- Mâverdî, Ebü'l Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el Basrî. *Edebü'd-Dünyâ ved'Dîn*. thk. Yasin Muhammed Sevvâs, Dimaşk/Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2018.
- Oktay, Ayşe Sıdika. *Kinalizâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2005.
- Öz, Şaban. “Bir İslam Tarih Felsefesi Tezi: İnsanlar Zamanlarına Uyarlar”, *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2008), 85-100.
- Özden, H.Ömer-Elmalı, Osman. *İlkçağ Felsefesi Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018.
- Özmen, Alper. “Yönetim Ahlâk-İlişkisi Bağlamında Ahlâklı Yönetim Arayışı: Kinalizâde Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Alâî İsimli Eseri Çerçevesinde Bir Değerlendirme”. *Türk İdare Dergisi*, 484 (2017), 251-269.
- Öztürk, Hüseyin. “Ahlâk Olgusunda Kinalizâde'nin Yeri”. *Uluslararası Kinalizâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı İçinde*, Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012, 397-403.
- Şirinov, Agil. “Nasîrüddin Tûsî”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, 41/ 437-442.
- Topçu, Nurettin. *Ahlâk*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- Tûsî, Nasîruddin. *Ahlâk-ı Nâsırî*. çev. Anar Gafarov-Zaur Şükürov. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.
- Uludağ, Süleyman. “İbn Haldun”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1999, 19/543-555.
- Uyanık, Mevlüt. *Felsefi Düşünceye Çağrı*. Ankara: Elis Yayınları, 2012.

Politics Ethics in Nasir al-Din al and Tusi Kınalızade Ali

Assist. Prof. Dr. Özkan KERİMOĞLU

Extended Summary

Human beings, inherently civilized, aspire to fulfill material and spiritual needs to the fullest extent for happiness. Recognizing their inability to meet all need independently, they engage in social life. However, social life, requires order, unity and adherence to rules. Consequently, individuals have established rules and virtues essential for both individual and social peace. It is universally acknowledged that social life's peace is contingent upon adherence to societal order. Moreover, the concepts of politics and morality play crucial roles in fostering and maintaining this peace. In our study, it was mentioned how the subject was handled in Nasîrüddin Tûsî and Kınalızâde Ali. Based on the two main works of these two thinkers, whose ideas on the subject are close to each other, *Morality-1 Nasiri* (Nasiruddin Tusi) and *Morality-1 Alai* (Kınalızade Ali), their thoughts on political ethics have been evaluated.

There exists a significant relationship between politics and morality, and the strength of this relationship enhances the influence and authority of politics. Neglecting morality, a fundamental pillar of politics, may cause damage to individual and social happiness, as well as the union will lead to the deterioration of unity and order. Therefore, ignoring morality, which is defined as "behaviors that individuals are expected and demanded to comply with," means that politics lacks a fundamental value. Because morality is the fundamental feature of individual and social life. At the minimum level, there are ethical rules everywhere in the world that individuals adopt and accept and find valuable in social life. These rules consist of behaviors and actions that are characterized as "good-bad", "beautiful-ugly" and "right-wrong" as a value.

Another crucial aspect of the study is the concept of politics, which on one hand is viewed as a means to realize the unification and fusion of individuals in social life and to establish a fair administration. On the other hand, it is a conflict of interest, a power race, and therefore a struggle regarding the distribution of values in society. Politics can basically be described as a struggle and method of obtaining power, holding on to power for as long as possible, and using power to include all members of society. In this context, the main theme of the article consists of evaluating the views of Nasiruddin Tusi and Kınalızade Ali on political ethics. The relationship between morality and politics is among the most widely, discussed and studied topics in human history. Morality usually determines the values, norms, principles and standards related to an individual's life. Politics, on

the other hand, is related to the community, society, the nation, the order formed by international relations. According to Tusi and Kinalizade, morality is an integral part of politics, management, the manager and the people. The active function of moral virtues is needed in the formation of the ideal person, ideal society and ideal state. Being moral and complying with moral rules is not a characteristic that only belongs to humans. There are moral rules that societies and states must follow as well. Both thinkers contend that; the path to becoming a moral state is intertwined with establishing virtuous governance administration and managing society in accordance with the fundamental virtues.

According to Tusî and Kinalizâde, the quality of the arts and professions that individuals in a society are interested in and engage in intensively, as well as their alignment with universal values, directly influence the development, growth, regression and collapse of that state. Both thinkers viewed social unity and solidarity as constitutive, and discord and conflicts of interest as destructive elements. The survival of the state and the integrity of society are the main elements of the thought systems of the two thinkers. Unity of action and purpose is needed to ensure this integrity. Because unity of action and purpose is the guarantee of political powers. For the permanence of the state, the people must love, obey and trust the ruler. Ensuring this trust and obedience relies heavily on; the administrator's ability to manage the state's treasury judiciously and for the benefit of the public, without succumbing to either parsimony or extravagance. Another issue on which the two philosophers, who are looking for a solution to protect the state, agree is that there is unity at home, and the enemy is in discord and disunity outside. This important determination of the philosophers is respected by today's political experts and their teachings. Another view of Tusî and Kinalizâde, which is among today's problems and sheds light on their solution, is about the division of labor. They find it appropriate for justice and virtue to take into account the person's competence and merit and assign him/her to a job accordingly. Philosophers who recommend employing a person in a job he loves and a disciplined control argue that this will contribute to increasing the quality and efficiency of the job and the product.

Tusi and Kinalizade's Works also delve into the admirable qualities that a head of state should possess, touching upon another aspect of political ethics. They emphasize that the head of state serves as a role model for the people in all matters and, therefore, must embody virtuous qualities. These qualities include magnanimity, diligence, earning the trust of the public, patience, tolerance, profound insight, effective and industrious effort as well as possessing the intelligence to devise practical solutions. Furthermore, experience and historical knowledge are deemed crucial attributes for a leader. Ultimately, the essence of these virtues lies in respecting human beings, who are inherently dignified creatures. Individuals educated with this understanding of human respect

societies comprised of such individuals and states founded upon this principle collectively form the fundamental components of the path to happiness.

Keywords: Islamic Philosophy, Kınalızade Ali, Nasir al-Din al-Tusi, Politics, Ethics.

Nasîrüddin Tûsî ve Kınalızâde Ali'de Siyaset Ahlâkı

Dr. Öğr. Üyesi Özkan KERİMOĞLU

Geniş Özet

Yaratılışı gereği medeni olan insan, mutlu olabilmek için maddi manevi ihtiyaçlarının azami ölçüde karşılanmasını arzu etmektedir. Bütün ihtiyaçlarını tek başına karşılayabilme yetenek ve potansiyeline sahip olmadığından toplumsal bir yaşamın içinde yer alması gerekmektedir. Toplumsal yaşam ise düzeni, birlik beraberliği ve uyulması gereken kuralları zorunlu kılmaktadır. Bu yüzden insanlar gerek bireysel gerekse toplumsal huzuru sağlamak için uyulması gereken bazı kurallar ve erdemler belirlemiştir. İnsanın yaşadığı her yerde bilinen ve kabul edilen bir gerçek var ki, toplumun düzenini sağlamak için konulan kurallara riayet edildiği ölçüde sosyal yaşam huzurlu olacaktır. Bu huzurun temininde ve korunmasında siyaset ve ahlak kavramlarının da öneli ve etkili bir rolü vardır. Çalışmamızda Nasîrüddin Tûsî ve Kınalızâde Ali'de konunun nasıl ele alındığına değinilmiştir. Konu ile ilgili fikirleri birbirine yakın olan bu iki düşünürün iki temel eseri *Ahlâk-ı Nâsırî* (Nasîrüddin Tûsî) ve *Ahlâk-ı Alâî* (Kınalızâde Ali) den hareketle siyaset ahlakı konusundaki düşünceleri değlendirilmiştir.

Siyaset ve ahlak arasında önemli bir bağ vardır ve bu bağın sağlamlık derecesi siyasetin etkisini ve gücünü artırmaktadır. Siyasetin temel yapı taşlarından biri olan ahlakın ihmali, bireysel ve toplumsal mutluluğun zarar görmesine vesile olabileceği gibi, birlik beraberliğin ve düzenin bozulmasına da yol açacaktır. Bu yüzden “bireylerin uymaları beklenen ve talep edilen davranışlar” olarak tanımlanan ahlakın yok sayılması, siyasetin temel bir değerinden yoksun kaldığı anlamına gelir. Çünkü ahlak, bireysel ve toplumsal yaşamın temel özelliğidir. Dünyanın her yerinde en asgari düzeyde, toplumsal yaşam içerisinde bireylerin benimseyip kabullendiği ve değerli bulduğu etik kurallar vardır. Bu kurallar bir değer olarak “iyi-kötü”, “güzel-çirkin” ve “doğru-yanlış” olarak nitelendirilen davranış ve eylemlerden oluşmaktadır.

Çalışmanın bir diğer önemli kavramı olan siyaset ise bir yönüyle, toplumsal yaşam içerisinde bireylerin birleşip kaynaşmalarını gerçekleştirmek ve adil bir yönetim kurmak için bir araç olarak görülmektedir. Diğer yönüyle ise toplumdaki değerlerin dağıtımıyla ilgili bir çıkar çatışması, bir iktidar yarışı, dolayısıyla bir mücadeledir. Siyaset temelde iktidarı elde etme, iktidarda mümkün olduğu kadar daha uzun zaman tutunma ve iktidarı tüm toplum üyelerini kapsayacak şekilde kullanma mücadelesi ve yöntemi olarak betimlenebilir. Bu bağlamda makalenin ana teması, Nasîrüddin Tûsî ve Kınalızâde Ali'nin siyaset ahlakı ile ilgili görüşlerinin değlendirilmesinden oluşmaktadır. Ahlâk-siyaset ilişkisi, insanlık tarihinde üzerinde en çok konuşulan, tartışılan, çalışma yapılan konuların başında gelmektedir. Ahlâk genellikle bireyin hayatı ile ilgili değerleri, normları, ilkeleri ve standartları belirler. Siyaset ise toplulukla, toplumla, milletle, uluslararası ilişkilerin

oluşturduğu düzenle ilgilidir. Tusî ve Kınalızâdeye göre ahlak, siyasetin, yönetimin, yöneticinin ve halkın ayrılmaz bir parçasıdır. İdeal insan, ideal toplum ve ideal devletin oluşmasında ahlâkı erdemlerin aktif işlevine ihtiyaç vardır. Ahlâklı olmak, ahlâk kurallarına uymak sadece insana ait bir özellik değildir. Toplumların ve devletlerin de uyması gereken ahlâk kuralları bulunmaktadır. Her iki düşünürde ahlâklı devlet olabilmenin yolunu erdemli bir yönetimin oluşturulmasına ve toplumun temel erdemlerle uyumlu bir şekilde yönetilmesine bağlamaktadır.

Tusî ve Kınalızâdeye göre bir toplumu oluşturan insanların ilgi gösterdiği, yoğun bir şekilde meşgul olduğu sanat ve mesleklerin niteliği, evrensel değerlerle uygunluğu, o devletin kalkınma, gelişme, gerileme ve çökmesinde doğrudan etkilidir. Her iki düşünürde toplumsal birlik ve dayanışmayı kurucu, tefrika ve menfaat çekişmelerini ise yıkıcı unsur olarak görmüştür. Devletin bekası, toplumun bütünlüğü iki düşünürün düşünce sisteminin ana unsurlarındandır. Bu bütünlüğü sağlamak için eylem ve amaç birliğine ihtiyaç vardır. Çünkü eylem ve amaç birliği siyasal iktidarların güvencesidir. Devletin daimiliği için halkın yöneticiyi sevmesi, itaat edip güven duyması gerekmektedir. Bu güvenin ve itaatin sağlanmasında ise yöneticinin devletin hazinesini doğru ve kamunun yararına, cimrilik ve israf etmeden yönetmesinin büyük etkisi vardır. Devleti korumak için çözüm arayan iki filozofun aynı fikirde olduğu bir başka konu ise içerde birlik, dışarda ise düşmanın anlaşmazlık ve tefrika içerisinde olmasıdır. Filozofların bu önemli tespiti günümüz siyaset uzmanı ve öğretileri tarafından itibar görmektedir. Tusî ve Kınalızâde'nin günümüz problemleri arasında yer alan ve çözüme ışık tutan bir başka görüşü ise iş bölümü konusundadır. Onlar kişinin ehliyet ve liyakat vasıflarının göz önünde bulundurularak buna göre bir işle vazifelendirilmesini adalete ve erdeme uygun bulmaktadır. Kişinin sevdiği işte istihdam edilmesini, disiplinli bir kontrolü öneren filozoflar, bunun işte, üründe kalitenin ve verimin artmasına katkı sağlayacağını savunmaktadırlar.

Tûsî ve Kınalızâde'nin eserlerinde yer verdiği, siyaset ahlakını ilgilendiren bir diğer hususta devlet başkanının sahip olması gereken güzel hasletlerdir. Onlar devlet başkanının her konuda halkın örnek aldığı bir şahsiyet olduğuna dikkat çekmiştir. Bundan dolayı onun güzel hasletlere sahip olması gerektiğini ileri sürmüştür. Yüce gönüllülük, çalışkanlık, halkın güvenini kazanmak, sabır, tahammül, derin anlayış, etkin bir gayret ve çalışkanlık, pratik çözüm üretebilecek kadar ufuk ve zekâyâ sahip olmak bu hasletlerden bazılarıdır. Bunların yanında deneyim ve tarihsel tecrübede yöneticinin önemli vasıflarındandır. Sonuç olarak, erdemlerin özünü eşrefi mahlûkat olan insana saygı oluşturmaktadır. İnsana saygı anlayışıyla eğitilen birey, bu bireylerden oluşan toplum ve aynı anlayış üzerine tesis edilen devletin varlığı mutluluğa giden yolun temel unsurlarıdır.

